

Nr 111.

Ankom till riksdagens kansli den 12 maj 1942 kl. 4 e. m.

Utlåtande i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående anslag för budgetåret 1942/43 till avlöningar vid de allmänna läroverken m. m. jämte i ämnet väckta motioner.

(2:a avd.).

I propositionen nr 1 har Kungl. Maj:t under åttonde huvudtiteln (punkterna 118, 124 och 183 av bilagt utdrag av statsrådsprotokollet över ecklesiastikärenden för den 3 januari 1942) föreslagit riksdagen att, i avbidan på den proposition i ämnet, som kunde varda riksdagen förelagd, beräkna för budgetåret 1942/43

dels till Allmänna läroverken: Avlöningar ett förslagsanslag av 28,700,000 kronor;

dels till Kommunala läroverk: Understöd åt vissa kommunala gymnasier ett anslag av 14,000 kronor;

dels ock till Tekniska läroverk: Avlöningar ett förslagsanslag av 1,350,000 kronor.

Sedermera har Kungl. Maj:t i propositionen nr 176, under åberopande av bilagt utdrag av statsrådsprotokollet över ecklesiastikärenden för den 6 mars 1942, föreslagit riksdagen att

1. besluta, att kvinnliga lärjungar må från och med läsåret 1942/43 erhålla tillträde till gymnasiet vid högre allmänna läroverket i Majorna i Göteborg;

2. besluta, att samrealskolan i Boden skall från och med budgetåret 1942/43 eller den senare tidpunkt, Kungl. Maj:t bestämmer, successivt ombildas till högre samläroverk med fyraårigt latin- och treårigt realgymnasium under förutsättning, att Bodens stad åtager sig att tillhandahålla erforderliga undervisningslokaler jämte inredning och möbelutrustning, bostad åt rektor eller motsvarande kontant ersättning samt bostad för minst en vaktmästare ävensom förbinder sig att bevilja ett engångsanslag av minst 5,000 kronor till bestridande av kostnaderna för komplettering av undervisningsmaterielen och utvidgning av biblioteket; skolande sagda ombildning tillgå sålunda, att under första året upprättas första ringen av det fyraåriga latin- och det treåriga realgymnasiet och sedan ytterligare en ring per år av vardera gymnasielinjen, till dess gymnasiet är i sin helhet färdigbildat på båda linjerna;

3. godkänna av chefen för ecklesiastikdepartementet angivna ändringar i personalförteckningen för de allmänna läroverken, att tillämpas tills vidare från och med budgetåret 1942/43;

4. bemyndiga Kungl. Maj:t att — utan hinder av sagda personalförteckning — tills vidare under budgetåret 1942/43, då för realskolestadiet avsedd ordinarie ämneslärarbefattning vid samläroverk skall tillsättas, besluta, huruvida befattningen skall kungöras ledig såsom adjunksbefattning eller ämneslärarinnebefattning;

5. godkänna av departementschefen angiven avlöningsstat för de allmänna läroverken, att tillämpas tills vidare från och med budgetåret 1942/43;

6. till Allmänna läroverken: Avlöningar för budgetåret 1942/43 anvisa ett förslagsanslag av 28,650,000 kronor;

7. till Kommunala läroverk: Understöd åt vissa kommunala gymnasier för budgetåret 1942/43 anvisa ett anslag av 26,000 kronor;

8. till Vissa kostnader för student- och realexamina för budgetåret 1942/43 anvisa ett förslagsanslag av 200,000 kronor;

9. å personalförteckningen för de tekniska läroverken från och med budgetåret 1942/43 uppföra ytterligare en lektorstjänst;

10. godkänna av departementschefen angiven avlöningsstat för de tekniska läroverken, att tillämpas tills vidare från och med budgetåret 1942/43;

11. till Tekniska läroverk: Avlöningar för budgetåret 1942/43 anvisa ett förslagsanslag av 1,371,000 kronor.

I samband härmed har utskottet till behandling förehåft

dels en inom andra kammaren av herr *L. A. Björklund* väckt motion (II: 275), vari hemställts, att riksdagen måtte besluta att Hässleholms kommunala gymnasium förstatligas från och med budgetåret 1942/43 i enlighet med de av skolöverstyrelsen angivna grunderna;

dels två likalydande motioner, väckta den ena inom första kammaren av herrar *S. Edin* och *L. Tjällgren* (I: 215) och den andra inom andra kammaren av herrar *K. Mäler* och *B. Stattin* (II: 292), vari hemställts, att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, att Kungl. Maj:t efter förnyat övervägande av frågan om inrättande av ett statligt gymnasium i Sollefteå ville för 1943 års riksdag framlägga förslag i ärendet;

dels ock en inom andra kammaren av herr *L. Lindahl m. fl.* väckt motion (II: 18), vari hemställts, att riksdagen måtte besluta att i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om utredning beträffande möjligheterna till att mindre bemedlade studiebegåvade barn från landsbygden erhålla statlig hjälp för genomgående av realskola.

Beträffande de skäl, som motionärerna anført till stöd för sina yrkanden, hänvisas, i den mån desamma ej framgå av det följande, till motionerna II: 275, I: 215 och II: 18.

I. Ifrågasatta särskilda besparingsåtgärder.

1. Undervisningsskyldigheten för lektorer, adjunkter och ämneslärarinnor.

Gällande bestämmelser m. m.

I § 133 läroverksstadgan finnas föreskrifter meddelade beträffande omfattningen av läroverkslärares undervisningsskyldighet. Enligt mom. 2 är sålunda *lektor* skyldig meddela undervisning 20—24 veckotimmar. Är lektorns tjänstgöring till någon del förlagd till andra klasser av realskolan än den högsta eller till lyceets tre lägre kretsar, skall dock den sålunda stadgade undervisningsskyldigheten ökas på sådant sätt, att de nyssnämnda minimi- och maximitalen ökas med en timme för varje fullt femtal veckotimmar, varunder läraren bestrider tjänstgöring på nämnda stadium.

Adjunkt eller *ämneslärarinna* är enligt nyssnämnda moment skyldig meddela undervisning under 24—30 undervisningstimmar i veckan. Har läraren sin tjänstgöring till någon del förlagd till realskolans högsta klass, gymnasiet eller lyceets tre högre kretsar, skall han äga åtnjuta den nedsättning i undervisningsskyldigheten, som följer därav, att nyssnämnda minimi- och maximital minskas med en timme för varje fullt fyrtal veckotimmar, varunder läraren bestrider undervisning på nämnda stadium. Vid bestämmande av lärarens undervisningsskyldighet skall iakttagas, att den beräknas lika med den, som normalt åligger lektor, därest tjänstgöringen till en omfattning av minst 18 veckotimmar är förlagd till realskolans högsta klass, gymnasiet eller lyceets tre högre kretsar.

Enligt mom. 5 av § 133 skall i den undervisningsskyldighet, som åligger lärare, ingå även vissa särskilda åligganden såsom granskning av lärjungarnas skriftliga arbeten, laborationsredogörelser och herbarier, handledning av lärjungarna i deras i § 9 föreskrivna enskilda arbete och medverkan vid ledning av lärjungarnas i § 20 omförmälda friluftsverksamhet, förrättande av morgonandakt samt uppdrag att vara föreståndare för institution och att i övrigt vårda undervisningsmateriel.

Enligt mom. 6 bestämmes inom de i mom. 1—4 stadgade gränserna och med iakttagande av övriga i § 133 givna föreskrifter för varje särskild lärare undervisningstiden med hänsyn till tjänstgöringens beskaffenhet och omfattningen av den tid, som erfordras för fullgörande av de i mom. 5 omförmälda särskilda åliggandena.

Förutom i övrigt stadgad tjänstgöringsskyldighet åligger det enligt mom. 7 varje lärare att, i den mån förhållandena det påkalla, efter av rektor uppgjord fördelning utöva uppsikt vid skrivningar och övriga lärjungarnas arbeten å läroverket ävensom att under raster, morgonandakt eller eljest, då sådant kan påfordras, lämna rektor nödigt biträde vid tillsynen över lärjungarna.

För lärare, vilkens tid i större utsträckning tages i anspråk för lärarkandidaters handledning, ävensom för lärare, som fått sig ålagt ett avsevärt drygt arbete av den art, som i mom. 5 omförmäles, eller annat därmed jämförligt arbete, må slutligen enligt mom. 9, där förhållandena sådant medgiva, de i mom. 2 stadgade lägsta timtalen kunna minskas, dock icke utan skolöverstyrelsens medgivande med mera än två undervisningstimmar i veckan.

Måttet av den undervisning, som uttages av de enskilda lärarna, är av betydelse för beräkningen av det erforderliga antalet icke-ordinarie lärare; en ökning av undervisningsskyldigheten medför minskat behov av anslag till grundavlöningar till icke-ordinarie lärare.

Vid beräkningen av behovet av medel för sistnämnda ändamål har medeltjänstgöringstiden för lektorer, adjunkter och ämneslärarinnor pläгат tagas till utgångspunkt. Före ikraftträdandet av 1937 års lönereglering för lärarpersonalen vid de allmänna läroverken och med dem jämförliga läroanstalter hade en medeltjänstgöringstid av 21 undervisningstimmar i veckan för lektorer samt 26 för adjunkter och ämneslärarinnor tagits till utgångspunkt vid anslagsberäkningarna. I samband med nämnda lönereglering ansågs medeltjänstgöringstiden böra höjas med $\frac{1}{2}$ veckotimme för envar av nämnda lärarkategorier.

I *propositionen nr 154* till 1940 års lagtima riksdag föreslogs, att anslagsberäkningarna skulle grundas på en sådan tillämpning av gällande bestämmelser angående lektorers, adjunkters och ämneslärarinnors undervisningsskyldighet, att medeltjänstgöringen för läsåret 1940/41 utsträcktes med en halv undervisningstimme i veckan (alltså till för lektor i genomsnitt 22 veckotimmar och för adjunkt i genomsnitt 27 veckotimmar).

Riksdagen (skrivelse nr 264) biföll Kungl. Maj:ts förslag under uttalande av att förhållanden kunde uppkomma — särskilt genom inkallelser i vidgad omfattning av lärare till militärtjänstgöring — vilka påkallade längre gående åtgärder med avseende å tjänstgöringsskyldigheten än de sålunda beslutade; vid sådant förhållande borde det vara öppet för Kungl. Maj:t att ytterligare provisoriskt utsträcka tjänstgöringsskyldigheten.

Frågan om en än ytterligare ökning av undervisningsskyldigheten för ifrågavarande lärargrupper upptogs till behandling även vid 1941 års riksdag. I sina anslagsäskanden diskuterade *skolöverstyrelsen* möjligheterna att vidtaga än längre gående besparingsåtgärder vid läroverken. Överstyrelsen ansåg sig dock icke kunna tillstyrka några generella sådana åtgärder. Enligt överstyrelsens beräkning skulle en ytterligare ökning av undervisningsskyldigheten medföra följande minskning av lärar- och anslagsbehovet:

Höjning i veckotimmar	Minskat lärarbehov			Minskat anslagsbehov		
	Allmänna läroverk	Högre kom- munala läro- anstalter	Summa	Allmänna läroverk	Högre kom- munala läro- anstalter	Summa
$\frac{1}{2}$	45	5	50	247,000	79,000	326,000
1	88	33	121	482,000	180,000	662,000
$1\frac{1}{2}$	130	53	183	713,000	277,000	990,000

I 1941 års *åttonde huvudtitel* (sid. 177) föreslogs ingen höjning av undervisningsskyldigheten. I detta hänseende anförde departementschefen bland annat följande:

En ytterligare höjning av undervisningsskyldigheten försämrade icke undervisningsresultatet under förutsättning, att gränsen för lärarnas förmåga att presteras en fullgod undervisning icke därigenom överskredes. Ur denna synpunkt och under nämnda förutsättning vore en höjning av undervisningsskyldigheten icke ägnad att i samma grad som övriga diskuterade besparingsåtgärder ingiva betänkligheter. Vid bedömandet av lämpligheten av en sådan åtgärd finge emellertid även hänsyn tagas till den skärpning av arbetslösheten bland lärarna — till icke oväsentlig del vållad av de redan vidtagna besparingsåtgärderna — som skulle bli följden därav. För egen del hade jag kommit till den uppfattningen, att ytterligare åtgärder i denna riktning med hänsyn härtill icke för det dåvarande borde tillrådas.

Riksdagen (skrivelse nr 196) uttalade, att, så länge dåvarande överskott på lärare bestode, åtgärder i syfte att ytterligare höja ämneslärarnas undervisningsskyldighet knappast torde vara att tillråda. I den mån arbetslösheten på detta område avvecklades, komme frågan emellertid i annat läge och torde då böra upptagas till förnyat bedömande. Riksdagen erinrade om det uttalande i förevarande ämne, som gjordes av 1940 års lagtima riksdag i dess skrivelse nr 264, vartill riksdagen hänvisade.

Besparingsberedningens förslag.

Besparingsberedningen har — under förutsättning att det allmänna statsfinansiella läget ansåges påkalla en begränsning av statens utgifter för skolväsendet — föreslagit, att beslut utverkades om en utökning av lektorernas, adjunkternas och ämneslärarinnornas vid de allmänna läroverken undervisningsskyldighet med i genomsnitt en veckotimme, dock att vid denna öknings genomförande skälig hänsyn toges till de synpunkter angående arbetslöshet, som framhållits i det föregående.

Genom en dylik utökning av undervisningsskyldigheten vid de allmänna läroverken torde — sedan den fullt genomförts — kunna vinnas en årlig kostnadsbesparing av omkring 590,000 kronor.

Till stöd härför har beredningen anfört bland annat:

Besparingsberedningen ansåge, att arbetslöshetssynpunkter icke borde få föranleda, att spörsmålet om lärarnas undervisningsskyldighet nu undanskötes. Härför talade icke endast statsekonomiska skäl. Det måste därjämte betraktas såsom ett allmänt intresse — ej minst för den studerande ungdomen och för dem, som stode inför valet av levnadsbana — att, såvitt möjligt, klarhet skapades om det framtida behovet av nyrekrytering på lärarbanan. Bestämmande härför vore givetvis i första hand dels den omfattning, det allmänna ansåge sig kunna giva åt det högre skolväsendet, och dels den arbetsprestation, som ansåges böra uttagas av varje enskild lärare.

Tungan av lärarens arbete utanför lektionsrummet och av lektionsundervisningens krävande natur måste anses vara väl uppvägd av för lärarkåren speciella förmåner i andra avseenden. I och för sig vore det givetvis önskvärt, att alla tankar på en utökad undervisningstid för lärarna kunde avvisas. Därest detta av andra skäl icke läte sig göra, syntes emellertid en jämförelse mellan lärarnas och övriga tjänstemäns normala arbetsbörda icke rimligen

kunna åberopas såsom ett stöd emot en måttlig ytterligare ökning av lärarnas genomsnittliga tjänstgöringstid.

Men även dylika jämförelser förutan syntes det under viss förutsättning icke orimligt med en måttlig ytterligare ökning av lärarnas undervisningsskyldighet. Förutsättningen skulle vara, att alltför i huvudsak hittillsvarande *möjligheter till nedsättning av den enskilde lärarens tjänstgöring* bibehölles. Sömliga lärare belastades nämligen med skrivlag och andra liknande s. k. särskilda åligganden i en utsträckning, som skäligen borde föranleda en mycket avsevärd minskning av lektionsundervisningen. Stundom kunde därjämte med hänsyn till lärarens ålder eller eljest fysiska och psykiska uthållighet en tämligen betydande nedsättning i hans undervisningsskyldighet vara rationell även ur allmän ekonomisk och pedagogisk synpunkt. Nämnade förutsättning förelåge, även om medelundervisningstiden höjdes, därest samtidigt lärarnas maximitjänstgöringstid ökades. I den mån de statsfinansiella förhållandena påkallade en minskning av kostnaderna för skolundervisningen, syntes under angivna förutsättning det vara också sakligt möjligt och rimligt med en *höjning av medeltjänstgöringstiden* för ifrågavarande ämneslärare med upp till en veckotimme. För att kunna bibehålla nuvarande minimala i de för lärarna gällande latituderna (för lektor 20 och för adjunkt 24 veckotimmar) erfordrades samtidigt *höjning av maximitjänstgöringstiden* med upp till 2 veckotimmar. Detta skulle i praktiken medföra, att av de lärare, som icke i särskilt stor utsträckning belastades med s. k. särskilda åligganden, och av dem, som stode i sin fulla arbetskraft, en ökad arbetsprestation finge uttagas. Detta syntes — om man ville se till realiteter — icke orimligt. Det borde framhållas, att en ökning av 2 veckotimmar icke utgjorde mer än i genomsnitt 15 minuters ökad daglig lektionstid.

Vad besparingsberedningen ifrågasatt angående höjning av maximitalen i latituderna med 2 veckotimmar behövde — under i övrigt oförändrade förhållanden — icke innebära, att lärarna i någon större utsträckning komme att åläggas en undervisning, motsvarande det höjda maximitalet i den för läraren gällande latituden. Endast i relativt få fall förekomme nämligen för närvarande *uttagande av maximiundervisningstiden* och detta komme vid ett genomförande av vad ovan ifrågasatts icke att ske i större utsträckning än hittills.

De enbart eller övervägande å lågstadiet tjänstgörande lärarna hade i avsevärt mindre utsträckning än de på högstadiet tjänstgörande ålagts tjänstgöring, motsvarande de högsta eller näst högsta timtalen i respektive timtalslatituder. Detta förhållande vore såtillvida anmärkningsvärt som omfattningen av de s. k. särskilda åliggandena torde vara mindre på nämnda stadium än på högstadiet. Man torde med fog kunna ifrågasätta, om icke just beträffande denna grupp lärare en ökad tjänstgöring kunde uttagas utan större olägenheter. En skälig bedömningsgrund härför syntes vara, att normalt den lärare, som icke i större omfattning belastades av s. k. särskilda åligganden, skulle bestrida maximitjänstgöring inom den för honom gällande latituden. Med utgångspunkt härifrån skulle övriga lärare åläggas en i förhållande till de särskilda åliggandena reducerad undervisningsskyldighet. Nu gällande grunder i fråga om medeltjänstgöringstid möjliggjorde ett bestämmande av den enskilde lärarens undervisningsskyldighet så, att denna, i fråga om adjunkterna, icke i något fall uppnådde det absolut högsta timtalet (30 veckotimmar) och beträffande samtliga lärarkategorier endast i förhållandevis liten utsträckning motsvarade de högsta och näst högsta timtalen i respektive latituder.

I vilken mån vid bedömandet av lärarnas undervisningsskyldighet hänsyn borde tagas även till dem, som avsåge att inträda på lärarbanan, torde kunna bedömas på olika sätt. Någon sådan hänsyn till de studerandes intressen torde emellertid icke i någon väsentligare mån ha tagits på andra områden. Efter en övergångstid hade i stället en anpassning skett.

Av väsentlig betydelse torde dock vara att behovet av en dylik anpassning bleve klarlagt utan dröjsmål; svårigheterna i samband med en omläggning av den tänkta levnadsbanan minskade icke vid en omläggning först sedan studierna pågått en längre tid eller rent av avslutats. Såsom inledningsvis framhållits, syntes därför förekomsten av viss arbetslöshet bland läraraspiranterna icke kunna få föranleda till att spørgsmålet om lärarnas undervisningsskyldighet ej nu ånyo upptoges till behandling. Det måste sålunda betraktas såsom ett allmänt intresse — ej minst för den studerande ungdomen och för dem, som stode inför valet av levnadsbana — att, såvitt möjligt, klarhet skapades om det framtida behovet av nyrekrytering på lärarbanan.

Ett principavgörande beträffande lärarnas undervisningsskyldighet under den framtid, som nu torde kunna närmast överblickas, torde därför få anses påkallat. Såsom ett särskilt spörsmål torde därvid få betraktas frågan om den takt, i vilken en eventuell utökning av undervisningsskyldigheten skulle genomföras. Därest, såsom i det föregående diskuterats, medelundervisningstiden skulle utsträckas med en veckotimme, kunde därför — om arbetslöshetssynpunkter och andra liknande omständigheter ansåges påkalla det — genomförandet ske etappvis, exempelvis med en halv veckotimme från och med läsåret 1942—1943 och med återstoden ett eller annat år senare.

Yttranden m. m.

Statskontoret har tillstyrkt besparingsberedningens förslag om ökning av undervisningsskyldigheten.

Skolöverstyrelsen, vilken inhämtat yttranden från lärarorganisationer, rektorer, lärarkollegier m. fl., har avstyrkt besparingsberedningens förslag. Av överstyrelsens utlåtande inhämtas bland annat följande:

Överstyrelsen betonade, att läroverkslärarnas tjänstgöring varit föremål för en utökning vid två tillfällen under de senaste åren, nämligen 1937 och 1940, i båda fallen med vardera $\frac{1}{2}$ veckotimme. Den förstnämnda ökningen hade avsett att åstadkomma en lämplig avvägning av läroverkslärarnas och övriga statstjänstemäns löner med hänsyn till deras arbete. Ökningen år 1940 hade skett, emedan i rådande brydsamma tid en större arbetsprestation av statstjänstemännen måste utkrävas. Denna ökning torde sålunda få anses vara av provisorisk natur. Det låge därför nära till hands att uppfatta besparingsberedningens förslag som en kristidsåtgärd, detta bland annat med hänsyn till att en slutlig avvägning av läroverkslärarnas arbete relativt nyligen skett. Även om intet fullt tydligt uttalande därom förelåge i besparingsberedningens promemoria, syntes dock tendensen vara att skapa en bestående ökning av tjänstetiden.

Huvudfrågan för besparingsberedningen hade varit omfattningen av lärarnas tjänstgöring. Den av besparingsberedningen tillämpade metoden för beräkning av denna syntes ej övertygande.

Därtill komme, att besparingsberedningen tagit mycket ringa hänsyn till såväl arten som omfattningen av det arbete, som åvilade lärarna utom lektionstiden.

Till lärarnas s. k. särskilda åligganden hörde, enligt § 133 mom. 5 läroverksstadgan, granskning av lärjungarnas skriftliga arbeten, laborationsredogörelser och herbarier, handledning av lärjungarna i deras enskilda arbete, medverkan vid deras friluftsverksamhet, förrättande av morgonandakt samt uppdrag att vara institutionsföreståndare. Härtill komme vissa andra uppdrag, såsom klassföreståndarskap, medbedömning av examensskrivningar, fackbedömning av uppsatser, uppdraget att vara huvudlärare, skyldighet att deltaga i kollegier och konferenser. Förberedelsearbetet till lektionstimmarna måste också beaktas.

Dessutom vore att märka, att med en till synes ringa ökning av undervisningstiden följde automatiskt ett större arbete för läraren i form av t. ex. ytterligare ett skrivlag, ännu en klassavdelning, kanske i ett nytt ämne, och under alla förhållanden ett ökat förberedelsearbete.

Men även på annat sätt hade lärarens arbetsbörda förstorats på olika sätt alltsedan tillkomsten av 1928 års läroverksstadga. Med denna stadga hade följt krav på ökad effektivitet i undervisningen över huvud taget, antalet skolskrivningar hade ökats och det enskilda arbetet införts. Dessutom hade stadgats obligatorisk friluftsverksamhet under lärarnas ledning. Vidare hade under senare år antalet elever i de olika klassavdelningarna kraftigt ökat.

Ett huvudmotiv för undervisningsskyldighetens ökning syntes besparingsberedningen den omständigheten vara, att den föreskrivna maximitjänstgöringen relativt sällan uttoges av lärarna. Snarare borde härav en slutsats av motsatt slag ha dragits; varför maximitjänstgöringen så sällan kommit till användning berodde på den omständigheten, att de flesta lärare vore så belastade med särskilda åligganden, att rektorerna vore synnerligen tveksamma, när det gällde att av dem taga ut den högsta möjliga tjänstgöringen.

Att de högsta timtalslatituderna förhållandevis mera sällan uttoges av lärare på lågstadiet, hade besparingsberedningen funnit anmärkningsvärt så till vida, som omfattningen av de särskilda åliggandena enligt dess uppfattning vore mindre på detta stadium än på högstadiet, varför det ifrågasattes, om icke just av denna lärarkategori utan större olägenheter skulle kunna uttagas en ökad tjänstgöring. Någon bevisföring för detta påstådda förhållande hade emellertid ej förebragts; ej heller hade föregående utredningar i saken kommit till något liknande resultat. Överstyrelsen vore för sin del av den uppfattningen, att den mera omfattande tjänstgöringen på lågstadiet vore väl avvägd i förhållande till högstadiets och att någon ökning av den förra icke borde ifrågakomma.

Över huvud taget funne överstyrelsen angeläget konstatera, att läroverkslärarens arbete borde bedömas särskilt med hänsyn till sin kvalitet och sin fostrande betydelse. Att lägga enbart kvantitativa synpunkter på lärarnas arbete fölle sig alltid svårt, för att icke säga omöjligt. Varje ytterligare belastning av lärarens arbetsbörda måste med nödvändighet framkalla risken för en försämring av lärarens kvalitativa arbete, orsaka en mera formell och summarisk behandling av hans uppgifter och förminska hans möjligheter till individuell kontakt med eleverna liksom till den moraliska fostran av dem.

Vid övervägandet av lämpligheten att öka undervisningsskyldigheten för

lärare kunde överstyrelsen icke underlåta att ta särskild hänsyn till den bland de yngre, obefordrade lärarna rådande arbetslösheten.

De synpunkter, som överstyrelsen tidigare anlagt på problemet om lärarnas arbetslöshet, gällde allt fortfarande. Enligt av överstyrelsen genom extraläraryrån sammanställda uppgifter hade höstterminen 1941 antalet av de på extraläraryrån anmälda lärarna med akademisk examen men utan provår, vilka icke kunnat helterminsplaceras, varit 187, av vilka visserligen 10 erhållit anställning vid folkhögskola. Härvid medräknades endast de, som haft minst 1 termins tjänstgöring. Inräknades även de, vilka haft under 1 termins tjänstgöring eller ingen tjänstgöring alls, stege antalet till 334. Vid $\frac{1}{2}$ timmes ökning av undervisningsskyldigheten och därav följande indragning av 46 tjänster samt med hänsyn dessutom tagen till 15 indragna nybörjarklasser och ökning av tjänstgöringen för lärare i klassiska språk i enlighet med besparingsberedningens förslag, komme 74 tjänster att indragas läsåret 1942—1943. Vid ännu $\frac{1}{2}$ veckotimmes ökning ett följande år stege antalet än mera.

Läsåret 1942—1943 beräknades 130 tjänster bli lediga genom befattningshavares avgång samt 38 tillkomma genom läroverksorganisationens tillväxt. Då 10 beräknade nybörjaravdelningar enligt besparingsberedningens beräkning bortfölla och mot dessa 10 avdelningar svarade ungefär 11 lärartjänster, skulle tjänsternas antal bli 157; från detta tal borde dragas de 74 ovan nämnda indragna tjänsterna.

Sålunda återstode 83 tjänster att tillsätta, under det att antalet arbetslösa redan för närvarande uppginge till 334.

Departementschefens yttrande.

Departementschefen har för egen del anfört:

Frågan om ämneslärarnas undervisningsskyldighet, behandlad såväl i samband med 1937 års lönereglering som av 1940 och 1941 års riksdagar, har nu ånyo blivit aktuell genom det förslag i ämnet, som framlagts av besparingsberedningen. Detta förslag innebär, att principbeslut nu skulle fattas om höjning av ämneslärarnas undervisningsskyldighet med i genomsnitt en veckotimme, varvid dock vid bestämmandet av takten för höjningens genomförande skäligen hänsyn skulle tagas till arbetslöshetssynpunkten.

Såsom förut erinrats, är lektors undervisningsskyldighet bestämd till 20—24 veckotimmar, adjunkts och ämneslärarinnas till 24—30 veckotimmar. Inom dessa gränser uttages av den enskilde läraren en undervisningsskyldighet, som bestämmes med hänsyn tagen till bland annat det arbete, som kräves vid sidan av lektionstimmarna. I medeltal uttages för närvarande av lärare på högstadiet 22 och av lärare på lågstadiet 27 undervisningstimmar. Det förtjänar påpekas, att den genomsnittliga tjänstgöringstid, som sålunda faktiskt uttages, sammanfaller med medelvärdet av den undervisningsskyldighet, som enligt läroverksstadgan åligger lektor respektive adjunkt och ämneslärarinna.

När det gäller att bedöma den uppkomna frågan om en ytterligare höjning av tjänstgöringsskyldigheten, må först konstateras, att en tjänstgöring av i medeltal $21\frac{1}{2}$ veckotimmar på gymnasiestadiet och $26\frac{1}{2}$ veckotimmar på realskolestadiet år 1937 ansågs skäligen och rättvis med hänsyn till den då beslutade löneregleringen. Redan denna avvägning innebar en höjning med $\frac{1}{2}$ veckotimme. Sedan dess har i samband med de år 1940 beslutade besparingsåtgärderna för den högre skolundervisningens vidkommande vidtagits

en ny höjning med $\frac{1}{2}$ veckotimme. Den sistnämnda avvägningen befanns skälig med hänsyn till de ökade krav i fråga om den enskilde statstjänstemannens arbetsprestation, som det inträdda krisläget ansågs motivera.

Vid de gjorda avvägningarna av medeltjänstgöringens omfattning har man syftat till att ernå en såvitt möjligt rättvis proportion mellan lärares och övriga med dem jämförliga statstjänstemäns arbetsbörd. Givet är dock, att en med matematisk noggrannhet genomförd avvägning aldrig kan åstadkommas, enär de ifrågavarande arbetsprestationerna svårigen kunna uttryckas i sinsemellan jämförbara mått. Varje försök att evalvera en lärares samlade arbetsbörd i arbetstimmar måste alltid ge ett i viss mån godtyckligt resultat. Av samma skäl kan det sägas vara missvisande att uttrycka en byråtjänstemans samlade arbetsbörd med en hänvisning till den dagliga tjänstgöringsskyldigheten på tjänsterummet. Av det anförda torde följa, att de hittills gjorda avvägningarna icke kunna åberopas såsom definitiva, liksom ock, att den av besparingsberedningen förebragta utredningen lika litet som den däremot riktade kritiken kan sägas vara ägnad såsom underlag för ett avgörande, som skulle kunna göra anspråk på att utgöra en i allo rättvis avvägning. Vad som från båda sidor anförts synes mig dock någorlunda klart visa å ena sidan, att en mera betydande höjning av den genomsnittliga tjänstgöringen för närvarande icke rättvisligen kan ifrågasättas, men å andra sidan, att en tillfällig höjning med exempelvis en halv eller en veckotimme icke kan sägas vara i och för sig orimlig under förhållanden, då av den enskilde måste krävas en större arbetsprestation än som under normala förhållanden uttages.

Då jag i fjol vid anmälan av de allmänna läroverkens anslagsbehov diskuterade lämpligheten av att under nuvarande förhållanden ytterligare höja läroverkslärares undervisningsskyldighet, framhöll jag, att vid bedömandet av denna fråga hänsyn måste tagas till den skärpning av arbetslösheten bland lärarna — till icke oväsentlig del vållad av de redan vidtagna besparingsåtgärderna — som skulle bli följden därav. Jag förklarade mig ha kommit till den uppfattningen, att ytterligare åtgärder i denna riktning med hänsyn härtill icke för det dåvarande borde tillrådas. Jag stödde mig därvid på rapporter från skolöverstyrelsens extraläraryrå, enligt vilka i mitten av september 1940 registrerats icke mindre än 295 läraraspiranter, vilka icke kunnat beredas ens tillfällig anställning. Enligt vad jag inhämtat utgjorde motsvarande antal läraraspiranter hösten 1941 288. Redan dessa siffror synas mig visa, att här föreligger ett arbetslöshetsproblem, vilket icke kan förbises, och det är icke osannolikt, att den verkliga arbetslösheten är större än vad de angivna talen ge vid handen. Frågan härom kommer emellertid att närmare belysas av arbetsmarknadskommissionen, som anmodats att verkställa en mera ingående undersökning av arbetslöshetens omfattning och karaktär och därmed förknippade spörsmål. Innan resultatet av denna undersökning föreligger, anser jag mig icke kunna förorda genomförandet av åtgärder, som kunna vara ägnade att mera avsevärt skärpa arbetslösheten, även om vissa, icke obetydliga besparingar på anslagen under åttonde huvudtiteln därigenom skulle kunna vinnas. En höjning av ämneslärares medeltjänstgöring med $\frac{1}{2}$ veckotimme skulle, på sätt skolöverstyrelsen erinrat, minska lärarbehovet enbart vid de allmänna läroverken med icke mindre än 46 heltidstjänstgörande lärare.

Med hänsyn till det nu anförda har jag funnit mig icke böra tillstyrka genomförandet av en höjning av ämneslärares medeltjänstgöring för nästa budgetår.

Såsom i det föregående erinrats, intog 1941 års riksdag i förevarande fråga den ståndpunkten, att så länge ett överskott på lärare bestode, åtgärder i syfte att ytterligare höja ämneslärarnas undervisningsskyldighet knappast vore att tillråda. I den mån arbetslösheten på detta område avvecklades, komme emellertid frågan enligt riksdagens mening i ett annat läge och syntes då böra upptagas till förnyat bedömande. Av den i ärendet verkställda utredningen och enligt vad departementschefen understrukt föreligger här alltjämt ett arbetslöshetsproblem av icke oväsentlig omfattning. Med hänsyn härtill anser sig utskottet för närvarande icke böra tillstyrka, att läroverkslärarnas undervisningsskyldighet utökas. Utskottet vill likväl framhålla, att en höjning av den nuvarande tjänstgöringsskyldigheten enligt utskottets uppfattning icke torde medföra sådana olägenheter, att en åtgärd i dylik riktning i och för sig bör anses utesluten. För utskottet har såsom ovan nämnts arbetslöshetssynpunkten nu varit utslagsgivande. Utskottet anser liksom fjolårets riksdag, att ett förnyat överbäggande av tjänstgöringsskyldighetens omfattning bör äga rum sedan det konstaterats, att arbetslösheten bland läroverkslärarna reducerats i sådan utsträckning, att hänsyn till denna faktor icke vidare anses behöva tagas av statsmakterna vid frågans bedömande.

2. Begränsning av antalet nybörjaravdelningar.

Kungl. Maj:t plägar varje år medgiva rätt för skolöverstyrelsen att under nästpåföljande läsår, utan hinder av den av 1927 års riksdag bestämda planen för läroverksorganisationen, fatta beslut om uppdelning av klass, ring eller krets i parallellavdelningar, varvid dock tillfälliga parallellavdelningar icke må upprättas i första klassen av realskolan eller första ringen av gymnasiet, där sådana parallellavdelningar icke upprättats redan det innevarande läsåret. Kungl. Maj:t har därvid tillika förklarat sig vilja, på framställning av överstyrelsen, meddela tillstånd att upprätta dylika parallellavdelningar i de fall, där eljest ett större antal inträdessökande kunna förväntas bli avvisade från berörda klass och ring.

Antalen nybörjaravdelningar i realskolan, gymnasiet och lyceet under läsår 1933/42 framgå av nedanstående sammanställning:

Läsår.	Nybörjaravdelningar.
1933—1934	433
1934—1935	448 (+15)
1935—1936	470 (+22)
1936—1937	481 (+11)
1937—1938	492 (+11)
1938—1939	507 (+15)
1939—1940	533 (+26)
1940—1941	520 (—13)
1941—1942	529 (+ 9)

Frågan om en begränsning i besparingssyfte av antalet nybörjaravdelningar i läroverken upptogs omkring årsskiftet 1939/40.

Skolöverstyrelsen anförde sålunda i samband med frågans behandling i början av 1940, att en ökad stränghet vid prövning av behovet av nya avdelningar syntes vara ett lämpligare medel att begränsa nybörjaravdelningarnas antal än en höjning av elevantalet i avdelningarna. En tillfällig begränsning av lärjungeintagningen finge anses försvarlig med hänsyn till rådande statsfinansiella förhållanden.

I *propositionen 1940 L: 154* anförde jag, att det icke syntes kunna vålla större olägenheter att för läsåret 1940—1941 begränsa antalet nybörjaravdelningar till det i och för sig betydande antal, som för det dåvarande funnes, så mycket mindre, som det vore troligt, att de då rådande extraordinära förhållandena skulle komma att medföra en minskad tillströmning till den högre skolundervisningen.

Riksdagen gjorde icke någon erinran mot vad sålunda anförts. För budgetåret 1940/41 föreskrevs som följd härav, att nybörjaravdelningarna icke finge i antal överstiga de under budgetåret 1939/40 befintliga. Antalet nybörjaravdelningar budgetåret 1940/41 blev i verkligheten lägre, icke blott emedan vissa kategorier inträdessökande på grund av tidsläget avstått från läroverksutbildning utan sannolikt även emedan avgörandet i många fall uppsköts ett år. För budgetåret 1941/42 har slutligen föreskrivits, att det totala antalet nybörjaravdelningar icke må överstiga 525 eller, därest särskilda omständigheter därtill föranleda, 533. Verkliga antalet nybörjaravdelningar för innevarande budgetår är 529.

Besparingsberedningen har föreslagit, att antalet nybörjarklasser vid de allmänna läroverken under de närmaste budgetåren begränsas med minst 15 i förhållande till det nuvarande, d. v. s. till högst 514. Motsvarande begränsning borde ske vid motsvarande kommunala läroanstalter. Kostnadsbesparingen enbart i fråga om lärarlöner har av beredningen uppskattats till minst 100,000 kronor under första året och därefter till successivt stigande belopp. Inom beredningen har dock jämväl den meningen framförts, att slutlig ståndpunkt till denna fråga lämpligen borde tagas först i sammanhang med en allmänare prövning av till undervisningsväsendet hörande spörsmål.

Stegringen vore i icke ringa grad en följd av att numera även flickor mottog i läroverken.

Den successivt ökande tillströmningen till läroverken hade mångenstädes väckt betänkligheter även ur andra synpunkter än de statsekonomiska. Det syntes därför naturligt, att detta spörsmål aktualiserats, när jämväl starka skäl av statsfinansiell art talade för en begränsning.

Att under nuvarande förhållanden — med hänsyn såväl till ungdomens möjligheter att vinna utkomst på de s. k. lärda banorna som till statsfinansiella förhållanden — låta läroverksorganisationen fortfarande undergå en successiv utsvällning syntes varken nödvändigt eller försvarligt. Tvärtom syntes nyssnämnda och andra omständigheter tala för en viss begränsning därav. En återgång till läroverksorganisationen budgetåret 1938/39 skulle sålunda innebära en väsentlig minskning av antalet nybörjaravdelningar eller med 25. Några avgörande skäl torde knappast kunna åberopas för att vad som i förevarande avseende varit tillräckligt nämnda budgetår icke skulle kunna accepteras nu och under de närmaste åren, särskilt som den av en be-

gränsning föranledda årliga kostnadsbesparingen successivt skulle stiga till mycket betydande belopp.

Statskontoret har uttalat, att ämbetsverket med hänsyn till vad skolöverstyrelsen i förevarande avseende anført i sina anslagsäskanden för nästa budgetår och i betraktande av de för närvarande obegränsade möjligheterna att vid statsunderstödda privatläroverk erhålla utbildning, svarande mot den vid de statliga läroverken meddelade, måste hysa vissa betänkligheter mot en starkare begränsning av antalet nybörjaravdelningar. I nuvarande läge skulle statskontoret för sin del vilja stanna vid att ifrågasätta, att antalet dylika avdelningar för budgetåret 1942/43 fixerades till vad som för närvarande gällde eller 525. Därest en ytterligare reduktion befundes böra vidtagas, syntes den i första rummet böra drabba gymnasiet. Anledning funnes nämligen till antagande att utbildningen av studenter i vårt land vore större än som ur synpunkten av ett strängt nödvändigt rekryteringsbehov vore oundgängligt.

Skolöverstyrelsen, som beräknat antalet nybörjaravdelningar för nästa läsår vid ostörd utveckling till 540, har för egen del avstyrkt beredningens ifrågavarande förslag:

Det beräknade antalet nybörjaravdelningar höstterminen 1942 överstege med sju antalet avdelningar av detta slag höstterminen 1939. Ökningen föll helt på realskolans nybörjaravdelningar.

Om en utrymmesspärren verkligen kunde tvinga de utestängda över till andra banor, skulle en måttlig ransonering av bildningstillfällena helt visst icke vara att alltför mycket beklaga. Förväntningarna därutinnan kunde dock icke ställas högt. Från flera länder och icke minst från vårt eget hade man redan riklig erfarenhet av spärранordningar av detta slag. De hade grundligt studerats bland annat av de sakkunniga för utredningar rörande tillströmningen till de intellektuella yrkena. Det hade därvid framgått, att de avvisade aspiranterna vanligen icke efter första försöket avstode från den tillämnade studiebanan utan vid nästa tillfälle återkomme med förstärkta meriter. Med litet uthållighet hade de i regel förr eller senare framgång. Spärren vållade visserligen tidsförlust och kostnader för den enskilde, men dess bestående gallringseffekt vore vanligen obetydlig. Verkningarna inskränkte sig i stort sett till de fall, där den sökandes ekonomiska studieunderlag vore mycket klen.

En utrymmesspärren vid inträdet till gymnasiet skulle huvudsakligen innebära en ransonering av studietillfällena på den redan nu starkt utnyttjade reallinjen. Efter all sannolikhet skulle den verka på exakt samma sätt som de spärранordningar de sakkunniga undersökt. En lärjunge, som utan exceptionellt vackra studieresultat i realskolan önskade tillträde till den treåriga reallinjen, måste för att forcera spärren använda sommaren till att komplettera sin realexamen. Om han likväl misslyckades, kunde han anslå ytterligare ett år till komplettering eller söka inträde på latinlinjen, måhända utan verklig håg för språkstudier, eller övergå till privatläroverk. En avvisad inträdessökande till fyraårig reallinje kunde via realexamen söka inträde i treårigt gymnasium eller med realexamen som merit nästa år förnya sin ansökan till det fyraåriga realgymnasiet eller slutligen övergå till latinlinjen eller till privatläroverk. Effektiv bleve gallringen endast i den mån de vid läroverken avvisade kunde förskaffa sig inträde i näringslivet. Den måste därför kompletteras med lämpliga åtgärder i avledande syfte.

En strängare ransonering av platserna i realskolans nybörjaravdelningar torde på samma sätt komma att leda till en forcerad träning för inträdesprövningarna till nybörjarklasserna. Där denna icke förde till målet, försenades övergången till läroverken men inhiberades vanligen icke. De av utrymmesskäl avvisade hade ju bestått i prövningen. Detta stärkte föräldrarna i deras tro på barnens lämplighet för studier: barnen hade icke utgallrats på grund av bristande studieförutsättningar utan fallit offer för godtyckliga utrymmesrestriktioner. Med ännu ett års ansträngningar borde de kunna taga hindret. Och nästa gång lyckades det verkligen också i regel. Övergången till den femåriga realskolan skedde i sådana fall efter folkskolans femte klass i stället för som under normala konkurrensförhållanden efter den fjärde, övergången till den fyraåriga linjen efter folkskolans sjunde i stället för efter dess sjätte klass. Tidsförlusten och kostnaderna vållade bekymmer och skulle med säkerhet leda till täta klagomål från målsmanshåll.

Dylika synpunkter kunde ha sitt berättigande, men de utgjorde givetvis icke bärande skäl för tillhandahållandet av en utbildning, av vilken samhället icke hade behov. Till sist kan man icke undgå att jämväl ställa frågan, huru långt det ur allmänt samhällseliga synpunkter kunde vara försvarligt att vid läroverken mottaga dessa ständigt växande lärjungeskaror.

I fråga om realskolan syntes betänkligheterna ha mindre vikt än i fråga om gymnasiet. En normal årsklass i folkskolan kunde för närvarande uppskattas till omkring 80,000 barn. Omkring 17,000 av dessa fortsatte studierna i allmänna läroverk, kommunala mellanskolor, kommunala flickskolor eller motsvarande enskilda läroanstalter. Detta vore ingalunda någon ringa kvot, den uppginge till drygt 20 procent, men den torde icke vara större än i många andra länder. I Tyskland skulle enligt numera gällande bestämmelser en tredjedel av lärjungarna i fjärde folkskoleklassen obligatoriskt övergå till mellanskolan.

I vårt land vore den sjuåriga folkskolan numera folkskolans huvudtyp. Skillnaden i tid mellan realskolan och folkskolans lärogång vore icke lika framträdande som förut. Den allmänna bildningsstandarden hade höjts. Inhämtandet av en realskolekurs uppfattades icke längre på samma sätt som förr såsom en akt av intellektuell specialisering. Det vore en ganska naturlig följd av denna utveckling, att realskolans lärjungenumerär ännu fortfarande att växa, ehuru folkskolans befunne sig i nedgång. Restriktionerna för upprättandet av nybörjaravdelningar borde enligt överstyrelsens mening under dessa förhållanden tills vidare icke göras strängare än att platstillgången någorlunda svarade mot efterfrågan.

Större betänkligheter kunde man ur allmänna synpunkter hysa gentemot en fortgående ansvällning av gymnasiet. Restriktionerna på detta skolstadium skulle ha goda skäl för sig, om de kunde göras effektiva. Troligen kunde de dock icke genomföras utan att en mycket besvärande stockning uppstode, såvida de icke kombinerades med lämpliga åtgärder i avledande syfte. Enligt direktiven för 1940 års skolutredning skulle denna bland annat undersöka, huruvida icke en jämkning av realskolans bildningsmål skulle kunna minska tillströmningen till gymnasierna och åvägabringa en för vårt lands förhållanden lämpligare proportion mellan antalet realskoleutbildade och antalet studenter. Möjligheterna att med skolans verksamhet förena yrkesorientering i en eller annan form för de från skolan avgående skulle jämväl av utredningen uppmärksammas. I avvaktan på de åtgärder 1940 års skolutredning till följd av detta uppdrag kunde komma att föreslå, torde det vara lyckligast, att antalet nybörjaravdelningar icke fixerades. Nya avdelningar borde efter Kungl.

Maj:ts prövning i varje särskilt fall kunna upprättas, därest i annat fall ett avsevärt antal inträdessökande måste avvisas. Jämväl under denna förutsättning skulle antalet nybörjaravdelningar i gymnasiet enligt överstyrelsens beräkningar sannolikt icke överstiga det år 1939 befintliga.

Departementschefen har för egen del anfört:

Det problem som besparingsberedningen i detta sammanhang upptagit till diskussion, d. v. s. frågan om en begränsning av antalet nybörjaravdelningar inom det allmänna högre skolväsendet, kan synas enkelt och lättlost till sin natur men är i själva verket på det närmaste förknippat med organisatoriska spörsmål av principiell innebörd, som sätta det i centrum av vårt lands skolorganisatoriska problem. En minskning av elevtillströmningen till de allmänna läroverken kan jag icke anse obetingat eftersträfvansvärd, såvitt möjligheterna att vinna realskoleutbildning därigenom skulle beskäras. Enligt min mening bör organisationen av undervisningsväsendet givas en sådan utformning, att rekryteringen av de praktiska yrkena underlättas. Detta skulle bidra till en i sig önskvärd avlastning av gymnasier. Över huvud taget synes det mig uppenbart, att spörsmålet om begränsning av elevtillströmningen till läroverken och särskilt till lågstadiet inrymmer frågor av sådan principiell betydelse, att detsamma — såsom även inom besparingsberedningen framhållits — icke gärna kan rationellt lösas annat än i samband med den allmänna översyn av vårt lands skolväsen, som anförtröts åt 1940 års skolutredning.

Jag är sålunda icke för närvarande beredd att tillstyrka en begränsning av antalet nybörjaravdelningar på sätt inom besparingsberedningen föreslagits. Jag förutsätter dock, att medgivande från Kungl. Maj:ts sida att upprätta nya parallellavdelningar inom sådana avdelningar skall föregås av en omsorgsfull prövning och att sådant medgivande icke skall lämnas annat än då särskilda omständigheter därtill föranleda.

Vad jag sålunda anfört har i tillämpliga delar avseende jämväl å med de allmänna läroverken jämförliga skolformer.

För budgetåret 1941/42 gäller, att antalet nybörjaravdelningar vid läroverken icke må överstiga 525, eller, därest särskilda omständigheter därtill föranleda, 533. Verkliga antalet nybörjaravdelningar har innevarande budgetår varit 529. Besparingsberedningen har i besparingssyfte föreslagit, att under de närmaste budgetåren skulle vidtagas en begränsning av antalet nybörjaravdelningar till högst 514. Statskontoret har ifrågasatt, att antalet dylika avdelningar för budgetåret 1942/43 skulle fixeras till vad som för närvarande gäller eller 525, medan skolöverstyrelsen för nästa läsår vid ostörd utveckling beräknat antalet till 540. Departementschefen har för sin del icke angivit något bestämt antal nybörjaravdelningar, men byggt sina anslagsberäkningar på det av skolöverstyrelsen angivna antalet 540. Departementschefen har i detta sammanhang framhållit, att han förutsatte, att medgivande från Kungl. Maj:ts sida att upprätta nya parallellavdelningar inom nybörjarklasserna skulle föregås av en omsorgsfull prövning och att sådant medgivande icke skulle lämnas annat än då särskilda omständigheter därtill föranledde.

Utskottet.

Utskottet är icke berett att biträda departementschefens ifrågavarande förslag, utan anser sig böra förorda, att liksom för närvarande är fallet en viss bestämd gräns fastställes beträffande antalet nybörjaravdelningar. Enligt utskottets mening torde de för innevarande budgetår gällande reglerna böra i huvudsak upprätthållas jämväl under nästa budgetår. Utskottet förordar i sådant avseende, att totala antalet nybörjaravdelningar bestämmes till högst 525, eller, därest särskilda omständigheter därtill föranleda, 535. I detta sammanhang vill utskottet i likhet med statskontoret framhålla, att utbildningen av studenter i vårt land synes tendera till att bli större än vad ur rekryteringssynpunkt kan anses oundgängligen nödvändigt. Det är därför i hög grad önskvärt, att ungdomen i största möjliga grad inriktas på de praktiskt betonade utbildningsvägar, som inom vår nuvarande skolorganisation stå till buds. Utskottet anser sig även i anslutning till vad departementschefen i ärendet anfört böra framhålla angelägenheten av att 1940 års skolutredning vid den allmänna översyn av vårt lands skolväsen, varmed utredningen är sysselsatt, tager i betraktande erforderligheten av att undervisningsväsendets organisation gives sådan utformning att rekryteringen av de praktiska yrkena underlättas, vilket är ägnat att medföra önskvärd avlastning av gymnasier.

3. Undervisningsskyldighetens omfång i ämnena latin och grekiska.

Besparingsutredningen har föreslagit, att frågan om att beträffande undervisningsskyldigheten jämställa de första årens undervisning i latin och grekiska med undervisning på lågstadiet upptages till närmare övervägande.

Adjunkt och ämneslärarinna vore skyldiga meddela undervisning under 24—30 timmar i veckan, dock att om tjänstgöringen till någon del vore förlagd till högstadiet (realskolans högsta klass, gymnasiet eller lyceets tre högre kretsar) läraren skulle äga åtnjuta den nedsättning i undervisningsskyldigheten, som följde därav, att nyssnämnda minimi- och maximala minskades med en timme för varje fullt fyrantal veckotimmar, varunder läraren bestred undervisning på nämnda stadium. I huvudsak motsvarande ökning (en på fem veckotimmar) ägde rum i lektorns undervisningsskyldighet, när denne undervisade på lågstadiet.

Anledningen till ifrågavarande reduktions- och ökningsregler vore givetvis, att lärarens undervisning ansåges bli kvalitativt mera krävande, sedan eleverna i ett ämne passerat nybörjarstadiet.

Undervisningen i latin och grekiska begynte först i gymnasiet, i latin i första och i grekiska i den näst högsta ringen.

Vissa skäl syntes därför tala för att ifrågavarande elementära undervisning jämställdes med undervisning på lågstadiet samt att alltså adjunkt, som fullgjorde denna undervisning, icke finge tillgodoräkna sig någon reduktion av undervisningsskyldigheten och att lektorns undervisningsskyldighet i motsvarande grad ökades.

Statskontoret har biträtt besparingsberedningens förslag och därjämte ifrågasatt, huruvida icke undervisningsskyldigheten på gymnasiestadiet borde utökas även i fråga om andra ämnen än latin och grekiska.

Skolöverstyrelsen har avstyrkt besparingsberedningens förslag.

Att latinundervisningen över huvud måste betecknas såsom undervisning å högstadium, syntes *överstyrelsen* klart. Även de uttalanden, som beträffande latinet förekomme i de metodiska anvisningarna, borgade för riktigheten av denna uppfattning. Om någon tvekan skulle hysas beträffande första terminen i I⁴, måste *överstyrelsen* även i detta fall ställa sig avvisande mot förslaget, då en sådan skillnad svårigen kunde preciseras och genomföras.

Om latinundervisningen sålunda borde likställas med undervisning å högstadium, gällde detta i än högre grad om grekiskan.

Även med hänsyn till svårigheterna att bereda anställning åt lärare i klassiska språk — av 39 anmälda hade höstterminen 1941 endast 9 kunnat beredas plats — samt med hänsyn till vad *överstyrelsen* anført om arbetslöshetsproblemet avstyrkte *överstyrelsen* bestämt besparingsberedningens initiativ i fråga om ökningen av undervisningsskyldigheten i klassiska språk.

Departementschefen har för egen del yttrat:

Såsom förut erinrats bestämmes den enskilde lärarens undervisningsskyldighet med hänsyn tagen bland annat till huruvida undervisningen fullgöres på hög- eller lågstadiet, varvid fyra veckotimmars undervisning på högstadiet anses motsvara fem veckotimmars undervisning på lågstadiet. Besparingsberedningen har nu, utan att dock framlägga formligt förslag i ämnet, till närmare övervägande framfört frågan, huruvida icke de första årens undervisning på högstadiet i latin och grekiska skulle kunna jämsättas med undervisning på lågstadiet. Vad *skolöverstyrelsen* med anledning härav anført synes mig visa, att en sådan jämförelse icke gärna kan göras annat än möjligen med avseende på den första terminens mera nybörjarmässiga undervisning. Med hänsyn härtill och då jag i det föregående av hänsyn till rådande arbetslöshet icke kunnat tillstyrka en allmän höjning av medeltjänstgöringstiden för ämneslärare över huvud taget anser jag mig icke heller böra förorda ett genomförande av den i detta sammanhang ifrågasatta ändringen. Vid sådant förhållande finner jag mig icke heller beredd att förorda statskontorets ännu längre gående förslag.

Utskottet ansluter sig till den standpunkt *departementschefen* intagit beträffande förevarande spörsmål.

Utskottet.

II. Vissa organisationsfrågor.

1. Kvinnliga lärjungars tillträde till läroverket i Majorna i Göteborg m. m.

1938 års riksdag (skrivelse nr 210) medgav, att dåvarande västra realskolan i Göteborg finge från och med budgetåret 1938/39 ombildas till ett fullständigt högre allmänt läroverk för manliga lärjungar (benämnt läroverket i Majorna) på så sätt, att en fyraårig latinlinje överflyttades dit från dåvarande högre latinläroverket i Göteborg (numera Hvitfeldtska högre allmänna läro-

verket) och en treårig linje från dåvarande högre realläroverket därstädes (numera Vasa högre allmänna läroverk), varvid samtidigt en femårig realskollinje finge överföras dit från sistnämnda läroverk.

Stadsfullmäktige i Göteborg ha gjort framställning om att kvinnliga elever måtte beredas tillträde till gymnasiet vid läroverket i Majorna.

Lärjungetillströmningen till det nyinrättade gymnasiet vid läroverket hade icke svarat mot de beräkningar, som låge till grund för gymnasiets inrättande. I fråga om realgymnasiet gällde, att dess första ring varje hösttermin visserligen kunnat uppvisa en fulltalig eller nära nog fulltalig klass, men att fulltaligheten nåtts endast därigenom, att läroverket mottagit alla sökande, så snart dessa endast kunnat uppvisa föreskriven minimikompetens. Såsom det under sådana förhållanden varit att vänta, hade en betydande avgång av lärjungar ägt rum. Latingymnasiet uppvisade en ännu svagare frekvens. Hösten 1940 hade sålunda endast intagits 5 lärjungar i första ringen. Risk för indragning av latingymnasiet föreläge därför. Orsaken till den svaga frekvensen syntes ligga i befolkningsförhållandena i läroverkets rekryteringsområde.

Läroverkets behov av förbättrad lärjungerekrytering möttes av ett klart allmänt behov av förbättrade studiemöjligheter för kvinnliga lärjungar på gymnasialstadiet inom läroverkets rekryteringsområde. För de kvinnliga lärjungarna på nämnda stadium stode i Göteborg endast en statlig läroanstalt till förfogande, nämligen högre allmänna läroverket för flickor, av vars lärjungar omkring 24 procent bodde inom Majorna-läroverkets rekryteringsområde.

Skolöverstyrelsen har tillstyrkt, att kvinnliga lärjungar medgäves rätt att vinna inträde på gymnasiet vid ifrågavarande läroverk.

Departementschefen har tillstyrkt skolöverstyrelsens förslag under framhållande av, att förslagets genomförande icke syntes medföra ökade kostnader för staten.

Utskottet. Lärjungetillströmningen till ifrågavarande år 1938 för manliga lärjungar inrättade högre allmänna läroverk synes icke hava svarat mot de beräkningar, som legat till grund för organisationen av läroverkets gymnasium. Med hänsyn till den hittillsvarande svaga elevfrekvensen på gymnasiet har utskottet icke velat motsätta sig, att jämväl kvinnliga lärjungar beredes tillträde till detsamma, varigenom gymnasiets kapacitet kommer att kunna utnyttjas på ett mera tillfredsställande sätt än för närvarande är fallet. Så vitt nu kan bedömas förefaller det som om en begränsning av läroverkets organisation genom indragning av någon av de nuvarande gymnasielinjerna med visst fog skulle kunna ifrågasättas. Härom borde enligt utskottets mening en närmare undersökning komma till stånd, varvid samtidigt borde övervägas, huruvida icke den eventuellt vid högre allmänna läroverket i Majorna frigjorda gymnasielinjen borde komma något annat läroverk till godo, där behov föreligger av en förstärkning av gymnasieorganisationen.

2. Utvidgning av samrealskolorna i Hässleholm och Boden till högre allmänna läroverk.

Hässleholms stad har hemställt om förstatligande av kommunala gymnasiet därstädes. Tillika har *Bodens stad* anhållit om inrättande av ett statligt gymnasium i Boden.

Skolöverstyrelsen har hemställt dels om förstatligande från och med budgetåret 1942/43 av kommunala gymnasiet i Hässleholm, dels om upprättande från samma tidpunkt av ett gymnasium vid samrealskolan i Boden med 4-årig latin- och 3-årig reallinje, i båda fallen successivt upprättade, börjande med första ringen å såväl latin- som reallinjerna från nämnda tidpunkt.

H ä s s l e h o l m. I samband med skolreformen år 1927 hade fattats beslut om ombildning av därvarande kommunala mellanskola till samrealskola. År 1935 hade stadsfullmäktige beslutat att upprätta ett kommunalt gymnasium i anslutning till samrealskolan från och med läsåret 1935—1936. Från och med vårterminen 1938 hade gymnasiet haft studentexamensrätt. Gymnasiet hade från budgetåret 1939/40 åtnjutit ett särskilt statsbidrag på 8,000 kronor per år.

Hässleholm hade den 1 januari 1941 en folkmängd av 3,893 personer. Gymnasiets lärjungeområde vore betydligt större. Skolöverstyrelsen hade beräknat lärjungeområdets folkmängd den 1 januari 1938 till omkring 86,000 personer.

Lärjungeantalet i samrealskolan och det kommunala gymnasiet vore läsåret 1941/42 289 respektive 85.

Terminsavgift till ett belopp av 120 kronor upptoges, samma belopp även för lärjunge från annan ort. Befrielser och nedsättningar i dessa avgifter hade förekommit i viss utsträckning.

Stadens bidrag till gymnasiet hade successivt ökats och hade för budgetåret 1940/41 uppgått till över 36,000 kronor.

Överstyrelsen funne, att starka skäl talade för ett förstatligande av kommunala gymnasiet i Hässleholm. Kristianstads län vore mindre väl ställt än övriga län i fråga om statliga gymnasier. Ett statligt gymnasium för länets mellersta och nordvästra delar syntes därför väl motiverat. Behovet av ett sådant gymnasium vore fullt ådagalagt genom elevfrekvensen vid det kommunala gymnasiet. Då detta frekventerades till mer än två tredjedelar av lärjungar från andra orter, fyllde det ett behov icke blott för Hässleholms stad utan även för en betydande landsbygd kring densamma.

Staden hade som skäl för sin hemställan bland annat anført, att stadens kostnader för det kommunala gymnasiet, vilka från början beräknats till cirka 16,000 kronor per år, oavslåeligt stigit för varje år och för läsåret 1940—1941 uppgått till mer än dubbla nämnda belopp. Denna utveckling hade medfört, att man starkt ifrågasatt ett nedläggande av gymnasiet. En sådan utväg syntes överstyrelsen icke tilltalande. Nämnda förhållanden utgjorde därför enligt överstyrelsens mening ett starkt skäl för ett statligt övertagande av det kommunala gymnasiet.

B o d e n. I samband med 1927 års skolreform hade därvarande kommunala mellanskola förstatligats från och med den 1 januari 1928.

Befolkningen hade den 1 januari 1941 utgjort 7,753 personer. Under senare tid hade befolkningssiffran högst avsevärt stegrats på grund av förstärkningen av de militära förläggningarna. Av ökningen 1930—1941, 1,323 personer, komme icke mindre än 915 på perioden 1939—1941. Realskolans lärjungeområde kunde utöver Bodens stad anses omfatta Överluleå tingslag, Älvsby socken i Piteå och Älvsby tingslag samt delar av Jokkmokk, Råneå, Töre och Nederkalix socknar. För ett eventuellt gymnasium hade man dessutom tidigare kunnat räkna med en del av Piteå landskommun, Arvidsjaurs socken, återstoden av Jokkmokks socken samt Gällivare, Jukkasjärvi och Karesuando socknar. Detta gäve en befolkningssiffra på mellan 105,000 och 110,000 personer. Sedan läsåret 1939/40 funnes emellertid ett kommunalt gymnasium i Kiruna, varför Jukkasjärvi och Karesuando socknar icke längre torde böra medräknas.

Samrealskolans elevantal under de senare åren har varierat mellan 253 och 288.

Skolan hörde till de större realskolorna i landet. Under senare tid utgjorde lärjungarna från landsbygden omkring fjärdedelen av hela lärjungeantalet. Ett betydande antal lärjungar från Boden besökte gymnasierna i Luleå och Haparanda, för läsåret 1941—1942 icke mindre än 72 stycken.

I det år 1940 avgivna betänkandet angående utvidgning av den statliga gymnasieorganisationen framhävdes, att starka skäl kunde anföras för ett högre allmänt läroverk i Boden. »Stadens karaktär av militär förläggningssort jämte de statliga förläggningar och institutioner, som med anledning därav blivit dit förlagda, kan anses medföra vissa förpliktelser för det allmänna att sörja för en högre utbildningsanstalt för barnen till de tjänstemän, som fått sin verksamhet förflyttad dit.» Den sakkunnige stannade likväl vid att icke tillstyrka ett gymnasium i Boden. Att han trots de starka skäl, som talade för ett gymnasium, intagit denna ståndpunkt, berodde på att enligt hans mening Norrbottens län vore relativt väl tillgodosett med statliga gymnasier. Av överstyrelsens utlåtande över sakkunnigbetänkandet framginge emellertid, att den sakkunniges ståndpunkt sammanhängde med att han byggt på otillfredsställande jämförelsekvoter länen emellan. Norrbottens län vore tvärtom i hög grad missgynnad. Det intoge den 22 platsen bland länen. Endast 3 län, däribland som redan nämnts Kristianstads, vore sämre ställda.

Någon tvekan om att ett statligt gymnasium vore berättigat, syntes därför icke kunna råda.

Staden hade särskilt framhållit det stora antal elever från Bodens lärjungeområde, som för närvarande måste hänvisas till läroverket i Luleå, samt den ökning av antalet officerare och underofficerare, som på senare tid ägt rum inom Bodens garnison. Kommendanten i Boden hade instämt i stadsfullmäktiges synpunkter.

Statsverkets kostnader för upprättandet av ett statligt gymnasium i Hässleholm ha beräknats under första året utgöra 26,831 kronor. Motsvarande kostnader för ett gymnasium i Boden ha beräknats till 15,761 kronor. Sammanlagda kostnaden skulle efter fullt genomförd organisation uppgå till respektive 88,866 och 97,138 kronor. Vid fullt genomförd organisation skulle hela och under första året $\frac{1}{3}$ av det nu utgående anslaget till kommunala gymnasiet i Hässleholm, respektive 8,000 och 2,667 kronor, bortfalla.

1940 års skolutredning har yttrat, att den i ärendet förebragta utredningen syntes ådagalägga, att starka skäl kunde anföras för den ifrågasatta utvidg-

ningen av de båda realskolorna med statligt gymnasium. Ur de synpunkter, som det skolutredningen lämnade uppdraget gäva, hade kommittén intet att erinra mot skolornas ombildning till högre allmänna läroverk. Skulle emellertid de statsfinansiella förhållandena förbjuda, att båda skolorna nu utvidgades på föreslaget sätt, och medgiva ombildning av endast en läroanstalt, syntes företräde böra givas åt samrealskolan i Boden.

Departementschefen har för egen del anfört:

I rådande statsfinansiella läge måste givetvis varje förslag om utbyggnad av läroverksorganisationen med nya gymnasier väcka starka betänkligheter. Emellertid är det mycket vägande skäl, som föranlett återupptagande av frågan om förstатligande av det kommunala gymnasiet i Hässleholm. Stadens årsutgifter för gymnasiet, vilka år 1935 beräknats till 16,000 kronor, stego under budgetåret 1940/41 till närmare 37,000 kronor. Till följd av de starkt stegrade kommunala utgifterna har fråga uppkommit om att nedlägga gymnasiet. Skälen för förstатligande äro även i övrigt vägande, vilket bland annat framgår därav, att staden placerats som den fjärde bland de sex orter, där enligt förutnämnda sakkunnigförslag statliga gymnasier i första hand borde upprättas. Av argumenten vill jag särskilt framhålla det höga procenttalet för elever från landsbygden. Trots detta anser jag mig likväl icke kunna för närvarande tillstyrka, att gymnasiet nu förstатligas. Då emellertid ett ökat statligt stöd åt gymnasiet är starkt motiverat, vill jag i stället föreslå, att det nuvarande understödet till gymnasiet, för närvarande 8,000 kronor, ökas med 12,000 kronor till 20,000 kronor. För detta ändamål bör anslaget till understöd åt kommunala gymnasier — vartill jag längre fram återkommer — höjas med nämnda belopp, 12,000 kronor.

Vad beträffar frågan om upprättande av ett gymnasium i Boden, vill jag först erinra om sakkunnigförslaget. Enligt detta förefunnes starka skäl för utbyggande av samrealskolan i Boden till ett högre läroverk, nämligen statens förpliktelser mot militärpersonalen, realskolans storlek, den höga kommunalskatten, det stora och folkrika gymnasieområdet med ett betydande realskolunderlag samt det synnerligen stora antalet Boden-elever vid gymnasier i Luleå och Haparanda. Som motskäl angåvos främst hänsynen till andra landsdelar, då Norrbottens län vore relativt väl tillgodosett med statliga gymnasier, och närheten till Luleå, där elevnumerären visserligen vore stor men icke nödvändigtvis måste nedskäras. Den sakkunnige ansåg därför tillräckliga skäl ännu icke föreligga för upprättande av ett gymnasium i Boden och medtog således icke staden bland de sex förut nämnda orterna. I stället förordades ett upprättande av ett statligt gymnasium i Kiruna.

De skäl, som sålunda anförts mot inrättande av ett gymnasium i Boden, ha bemötts av skolöverstyrelsen, som påpekat, att Norrbottens län i själva verket vore illa lottat i fråga om statliga gymnasier och att en avlastning av läroverket i Luleå behövdes. Den omständighet, som enligt min mening måhända starkast motiverar, att ett gymnasium trots tidsläget upprättas, är den stora ökningen av Bodens garnison. Mycket synes mig tala för, att möjlighet till högre undervisning beredes för barnen till de talrika statstjänstemän, villkas verksamhet måste förläggas till denna ort. Det torde i detta sammanhang även förtjäna erinras, att enligt den planerade nya försvarsordningen de militära förbanden i Norrbotten komma att väsentligt utökas.

Jag tillstyrker på anförda skäl, att ett gymnasium med en fyraårig latinlinje och en treårig reallinje upprättas i Boden successivt från och med nästa

budgetår. I fråga om de villkor, som böra uppställas för gymnasiet inrättande, ansluter jag mig till vad skolöverstyrelsen föreslagit. Statsverkets kostnader för gymnasiet ha av överstyrelsen beräknats till cirka 16,000 kronor under nästa budgetår och omkring 97,000 kronor vid fullt genomförd organisation. Till denna fråga återkommer jag i det följande.

I *motionen II: 275*, vari påyrkats förstatligande av det kommunala gymnasiet i Hässleholm, har anförts bland annat:

De statsfinansiella skäl statsrådet åberopade för sitt ståndpunktstagande i ärendet syntes inte vara av den storleksordning att de bort föranleda statsrådet att gentemot de vägande skäl, som han själv åberopade, avstå från att förorda förstatligande av gymnasiet ifråga.

Enligt skolöverstyrelsens kostnadsberäkningar skulle statsverkets kostnader för upprättande av statligt gymnasium i Hässleholm under första året draga en kostnad av 26,831 kronor. Om härifrån droges dels den summa 12,000 kronor varmed statsrådet föreslog att statsbidraget skulle utökas, dels det belopp 2,267 kronor som enligt skolöverstyrelsens förslag skulle bortfalla av det nuvarande statsbidraget, bleve kostnadsökningen för statsverket begränsad till 12,164 kronor, ett belopp som i vart fall borde lättare kunna bäras av statsverket än av en liten primärkommun.

I *motionerna I: 215 och II: 292* har anförts bland annat:

Den 17 juni 1937 ingåvo Sollefteå stadsfullmäktige till Kungl. Maj:t en framställning om att Kungl. Maj:t tacktes för 1938 års riksdag framlägga förslag om inrättande av ett gymnasium i Sollefteå. Stadsfullmäktige anförde i denna framställning bland annat, att Sollefteå samrealskola tillhörde de största i landet, att lärjungeområdet för ett gymnasium i Sollefteå hade en folkmängd på omkring 126,000 personer och att avståndet från detta område till annan läroverksort vore så stort, att målsmännen icke utan mycket svåröverkomliga kostnader kunde låta sina barn deltaga i gymnasieutbildning. I sitt yttrande över framställningen konstaterade skolöverstyrelsen, att behov av ett gymnasium förelåg, och uttalade tillika, att samrealskolan fick anses bilda tillräckligt underlag för ett gymnasium. — Framställningen föranledde ingen Kungl. Maj:ts åtgärd, därvid det avgörande skälet syntes vara olämpligheten av att upprätta något nytt läroverk innan en fullständig utredning genomförts rörande hela läroverksorganisationens fortsatta utvidgning.

Den 16 november 1938 gjorde av Sollefteå stadsfullmäktige för ändamålet utsedda kommitterade en förnyad framställning i samma syfte. I sitt yttrande över denna framställning anförde skolöverstyrelsen bland annat att den vidhölle sin mening om att det område av Västernorrlands län, som skulle tillgodoses med det föreslagna gymnasiet, vore i behov därav, och att Sollefteå samrealskola väl vore ägnad att bilda underlag för ett sådant gymnasium. Skolöverstyrelsen konstaterade att Västernorrlands län vore jämförelsevis illa tillgodosett i fråga om läroverk, att Sollefteå samrealskola vore den största i landet, att lärjungeområdet för densamma innefattade mellan 125,000 och 130,000 invånare, att i relativ närhet av Sollefteå fanns den näst Sollefteå största samrealskolan i landet, nämligen Gudmundrå, och vilka båda skolor tillsammans med högre folkskolan i Ytterlännäs, högre folkskolan i Åsele och högre folkskolan i Vilhelmina komme att bilda underlag för det föreslagna gymnasiet.

Sollefteå stads sålunda gjorda förnyade framställning ledde icke heller denna gång till resultat, sannolikast beroende på skolöverstyrelsens hemställan om

en allmän utredning innan nya gymnasier upprättades. Efter riksdagens instämmande 1939 i denna mening uppdrog också Kungl. Maj:t åt statssekreteraren Börje Knös att som sakkunnig verkställa en dylik utredning. I sitt betänkande kom den sakkunnige fram till den uppfattningen att för Västernorrlands län »synnerligen starka skäl tala för ett statligt gymnasium såväl i Sollefteå som i Örnköldsvik». Den sakkunnige förordade med en viss tvekan, att den sistnämnda borde komma i första hand.

Dessa uttalanden liksom det omfattande siffermateriel, som Sollefteå stadsfullmäktige i sina tidigare framställningar framlagt, ge sålunda vid handen, att mycket starka skäl anförts för inrättande av ett gymnasium i Sollefteå. Till dessa skäl kan ytterligare anföras det starka kommunala intresse, som Sollefteå stad visat, när det gällt att ordna den högre skolutbildningen för sin egen och den omgivande bygdens ungdom. Under ett tiotal år har staden tidigare på egen bekostnad upprätthållit gymnasieundervisning i tvenne ringar. Staden står nu inför tvånget att bygga ett nytt läroverkshus. En projekterad nybyggnad för allenast samrealskolans behov har kostnadsberäknats till ungefär en miljon kronor, ett alternativt förslag har upprättats om nybyggnad i ett sammanhang även för ett blivande gymnasiums behov, varvid kostnaderna preliminärt fastställts till i runt tal 1.5 miljoner kronor. Att ett samhälle om blott något över tretusen invånare förklarar sig villigt att ikläda sig sådana betydande kostnader för ungdomsutbildningen icke blott inom sitt eget område, utan inom en mycket omfattande bygd, som hittills missgynnats i fråga om högre läroanstalter för ungdom, vittnar ganska uppenbart om det starka intresse för ungdomens utbildning som där råder.

Vi ha i det föregående icke i något avseende ställt Sollefteå intressen i motsats till de orter, vilka beröras i Kungl. Maj:ts proposition. Jämförelser skulle antagligen ge vid handen, att de starkaste skälen tala för att Sollefteå kommer före både Boden och Hässleholm i fråga om gymnasieorganisationens utbyggnad. Emellertid äro de skäl som anförts för statliga gymnasier även i dessa städer så starka, att inga invändningar däremot kunna göras. Dock synes det rimligt och rättvist om gymnasiefrågan för Sollefteå och dess mycket betydande uppland — lärjungeområdet är ofantligt mycket folkrikare än beträffande både Boden och Hässleholm — bleve löst samtidigt med de båda i propositionen angivna städerna. Då genom de upprepade undersökningar som av skolöverstyrelsen och den särskilde sakkunnige företagits all nödig utredning av problemet redan föreligger, och då slutligen Sollefteå stad förbundit sig att bekosta lokaler och övriga därmed jämförliga utgifter för ett gymnasium, borde frågan också kunna lösas genom ett beslut redan vid innevarande års riksdag. Enär de statsfinansiella besvärigheterna emellertid torde komma att avhålla riksdagen att i fråga om kostnaden gå längre än Kungl. Maj:t föreslagit, skola vi för det närvarande åtnöja oss med att begära riksdagens medverkan till att frågan föreläggas nästa års riksdag. Vi hysa nämligen den bestämda uppfattningen, vilken bestyrkes av hela det föreliggande utredningsmaterialet, att i varje fall efter det de nu föreslagna samrealskolorna utvidgats, står Sollefteå utan tvekan närmast i tur att erhålla ett högre allmänt läroverk.

Till utskottets prövning föreligga, såsom av den lämnade redogörelsen framgår, förslag om utbyggnad av läroverksorganisationen med nya gymnasier i Hässleholm, Sollefteå och Boden. Utskottet vill till en början framhålla, att rådande statsfinansiella läge manar till försiktighet inför åtgärder, som liksom

Utskottet.

de här ifrågavarande medföra utgiftsökningar för statsverket av en icke oväsentlig storleksordning. Utskottet anser sig därför böra uttala den uppfattningen, att parallellt med upprättandet i förekommande fall av nya gymnasier en undersökning borde äga rum i vad mån inskränkningar i gymnasieorganisationen på andra håll kunna finnas påkallade, varigenom det skulle bli möjligt att hålla statens utgifter för ifrågavarande ändamål i huvudsak inom den nuvarande kostnadsramen. En dylik undersökning synes utskottet desto mera motiverad, som erfarenheten visat, att förefintliga gymnasielinjer vid vissa läroanstalter äro tämligen svagt frekventerade och alltså borde kunna nedläggas till förmån för en förstärkning av gymnasieorganisationen vid andra läroverk. I detta sammanhang vill utskottet även betona önskvärdheten av att 1940 års skolutredning till närmare övervägande upptager frågan om vidtagande av åtgärder i syfte att genom strängare flyttningsbestämmelser och en skärpning av inträdesfordringarna tillförsäkra gymnasiet bästa möjliga lärjungematerial.

Vad beträffar frågan om förstatligande av det kommunala gymnasiet i H ä s s l e h o l m får utskottet erinra, att förslag härom vid fjolårets riksdag genom ett motionsvis framställt yrkande bragtes under riksdagens prövning. I sitt utlåtande den 14 mars 1941, nr 8, punkten 121, uttalade utskottet, att utskottet hyste förståelse för de till stöd för motionen anförda synpunkterna, men att utskottet likväl icke på yrkande av enskild motionär ansåge sig kunna biträda ett förslag, som för statsverkets del måste medföra icke oväsentliga ekonomiska konsekvenser. Med hänsyn härtill ställde utskottet sig avvisande till motionen. I den nu föreliggande motionen II: 275 har påyrkats, att ifrågavarande gymnasium måtte förstatligas från och med budgetåret 1942/43. Departementschefen har för sin del erinrat om att staden under en följd av år gjort betydande uppoffringar för gymnasiets upprätthållande samt att gymnasiet i stor utsträckning rekryteras från landsbygden. Ehuru departementschefen funnit mycket vägande skäl föreligga för gymnasiets förstatligande har han likväl av statsfinansiella skäl för närvarande ställt sig avvisande till en dylik åtgärd men dock förordat ett ökat statligt stöd till gymnasiet med 12,000 kronor, innebärande att understödet till gymnasiet skulle ökas från nu 8,000 kronor till 20,000 kronor.

Utskottet har icke kunnat undgå att finna de argument, vilka såväl departementschefen som motionären anfört till stöd för ett förstatligande av gymnasiet i Hässleholm bärande.

Det av departementschefen framlagda förslaget om ökat statsunderstöd till gymnasiet innebär enligt utskottets mening i och för sig ett steg i riktning mot gymnasiets förstatligande. Det torde därför, vid ett bifall till departementschefens förslag, allenast bli en tidsfråga när steget i berörda avseende kommer att tagas fullt ut. Vid sådant förhållande och då ifrågavarande gymnasium fyller ett starkt vitsordat behov för Hässleholm och en betydande landsbygd kring staden anser utskottet sig — trots den återhållsamhet, som är

betingad av nuvarande statsfinansiella läge — böra med frångående av den ståndpunkt utskottet intog vid frågans behandling nästlidet år tillstyrka bifall till förevarande motion II: 275 och alltså förorda, att det kommunala gymnasiet i Hässleholm från och med nästa budgetår successivt förstatligas. Det sålunda upprättade statliga gymnasiet kommer att omfatta ett treårigt latin- och realgymnasium.

Utskottet kan till följd härav givetvis icke biträda departementschefens förslag om höjning av statsunderstödet till Hässleholms kommunala gymnasium från 8,000 kronor till 20,000 kronor utan förordar i stället i enlighet med skolöverstyrelsens förslag en sänkning av detta understöd med en tredjedel eller 2,667 kronor. I det följande kommer utskottet att i stället föreslå vissa höjningar av förslagsanslaget till avlöningar vid de allmänna läroverken.

I fråga om det i motionerna I: 215 och II: 292 gjorda yrkandet därom, att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t skulle anhålla, att Kungl. Maj:t ville för nästa års riksdag framlägga förslag om inrättandet av ett statligt gymnasium i S o l l e f t e å får utskottet åberopa vad utskottet här ovan inledningsvis framhållit beträffande läroverksorganisationens utbyggnad. Utskottet är övertygat om att Kungl. Maj:t med uppmärksamhet följer utvecklingen på förevarande område och därvid även beaktar de skäl, som anförts för att Sollefteå läroverk påbygges med ett statligt gymnasium. Med vad utskottet sålunda anfört torde ifrågavarande två motioner få anses besvarade.

Utskottet har funnit sig böra tillstyrka Kungl. Maj:ts förslag om upprättande från och med nästa budgetår av ett gymnasium i B o d e n. Departementschefen har förordat, att ett fullständigt gymnasium med såväl latin- som reallinje här successivt kommer till stånd. Utskottet har uppmärksammat, att latinlinjerna vid gymnasierna i såväl Luleå som Haparanda hava relativt ringa elevantal, vilket enligt utskottets mening talar emot, att ännu en latinlinje skulle erfordras inom ifrågavarande delar av övre Norrland. Då utskottet likväl icke vill motsätta sig förslaget, att gymnasiet i Boden utrustas jämväl med latinlinje, sker detta dock under den förutsättningen, att en undersökning vidtages, huruvida icke latinlinjen vid Haparandaläroverket lämpligen skulle kunna successivt indragas samtidigt med upprättandet av latinlinjen vid gymnasiet i Boden och alltså avvecklingen av latinlinjen i Haparanda taga sin början redan från och med höstterminen 1942. Det synes böra ankomma på Kungl. Maj:t att föranstalta om nämnda undersökning samt att därefter meddela beslut i ämnet med beaktande av vad utskottet sålunda anfört.

III. Anslagsberäkningar.

1. Förslagsanslaget till Allmänna läroverk: Avlöningar.

Avlöningar till ordinarie tjänstemän.

Denna anslagspost är för innevarande budgetår uppförd med 20,300,000 kronor. Kungl. Maj:ts förslag innebär en minskning med 20,000 kronor till

20,280,000 kronor. Minskningen har föranletts av den av 1941 års riksdag beslutade höjningen av pensionsavdragen. I fråga om personalförteckningen innebär Kungl. Maj:ts förslag:

a) uppflyttning av rektorstjänsten i Boden från lönegraden E 8 till lönegraden E 11;

b) inrättande av fyra nya lektorstjänster i lönegraden A 27, varav en avsedd för gymnasiet i Boden;

c) utbyte av tre ämneslärarinnetjänster mot adjunktstjänster.

Av propositionen inhämtas, att inrättandet av ett statligt gymnasium i Boden av departementschefen beräknats i fråga om förevarande anslagspost medföra en merkostnad av 14,000 kronor. Skolöverstyrelsen har beräknat merkostnaden i fråga om samma anslagspost vid bifall till dess förslag om förstatligande av Hässleholms kommunala gymnasium till 22,800 kronor.

Utskottet.

Utskottet har icke funnit anledning till annan erinran mot Kungl. Maj:ts förslag i fråga om ordinarie tjänster vid de allmänna läroverken än att utskottet med anledning av sitt förslag om förstatligande från och med nästa budgetår av kommunala gymnasiet i Hässleholm tillstyrker, att rektorstjänsten vid den nuvarande samrealskolan därstädes uppflyttas från lönegraden E 8 till lönegraden E 11 samt att två för det nya statliga gymnasiet avsedda lektorstjänster i lönegraden A 27 nyinrättas. Antalet nya lektorstjänster, som böra inrättas från och med nästa budgetår, blir sålunda, inklusive de fyra av Kungl. Maj:t föreslagna, sammanlagt sex. Ifrågavarande anslagspost torde med hänsyn till vad utskottet förordat böra i förhållande till Kungl. Maj:ts förslag höjas med 22,800 kronor till $(20,280,000 + 22,800 =)$ i runt tal 20,300,000 kronor.

I anledning av det i motionen II: 18 framställda yrkandet, avseende utredning i fråga om beredande av statlig hjälp för mindre bemedlade barn från landsbygden för genomgående av realskola, får utskottet erinra, att Kungl. Maj:t den 30 september 1937 anbefallde skolöverstyrelsen att dels verkställa undersökning, huruvida och under vilka förutsättningar statsbidrag måtte kunna utgå till bestridande av kostnaderna för lärjungars från landsbygden vistelse vid allmänna läroverk och vissa andra offentliga läroanstalter, dels ock till Kungl. Maj:t inkomma med utredning i detta hänseende samt med förslag till de åtgärder, som med anledning därav kunde befinnas erforderliga. Den 9 juni 1939 inkom skolöverstyrelsen till Kungl. Maj:t med utredning i ärendet. Denna utredning har överlämnats till 1940 års skolutredning. Enligt de för skolutredningen av departementschefen angivna direktiven borde slutmålet för utredningen vara att anpassa undervisningsväsendet efter vår nations behov och den moderna tidens krav och utforma det så, att varje medborgare hade möjlighet att på enklaste och effektivaste sätt och utan för stora ekonomiska uppoffringar erhålla den utbildning, han för samhällets bästa och sin egen blivande verksamhet behövde. De svåraste och mest maktpåliggande

uppgifterna för utredningen bleve — anförde departementschefen vidare — måhända å ena sidan en lämplig avvägning mellan teoretisk och praktisk utbildning, å andra sidan en ändamålsenlig fördelning av utbildningsmöjligheterna mellan stad och land och mellan skilda landsdelar. Den i förevarande motion berörda frågan är alltså redan föremål för skolutredningens prövning. Med hänsyn härtill anser utskottet anledning saknas att i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa om utredning i ämnet, varför motionen II: 18 icke torde böra till någon riksdagens åtgärd föranleda.

Arvoden och särskilda ersättningar, bestämda av Kungl. Maj:t.

Kungl. Maj:ts förslag innebär en höjning av ifrågavarande anslagspost med 16,000 kronor till 470,960 kronor.

Utskottet har icke funnit anledning till annan erinran mot departementschefens förslag beträffande denna anslagspost än som föranledes av att utskottet i det föregående tillstyrkt förstatligande av Hässleholms kommunala gymnasium. I sådant hänseende tillstyrker utskottet en ytterligare höjning utöver departementschefens förslag med 500 kronor, varav 150 kronor till arvoden åt skolläkare, 150 kronor till arvoden åt bibliotekarier och 200 kronor till arvoden åt biträden på rektorsexpeditionerna.

Utskottet.

Avlöningar till övrig icke-ordinarie personal.

Antal lärjungar och klassavdelningar. Sedan lång tid tillbaka har de allmänna läroverkens lärjungeantal oavbrutet tillväxt. Läsåret 1940—1941 — det första läsår, som tog sin början efter det pågående världskrigets utbrott — var ökningen visserligen mindre än vanligt, men redan innevarande läsår har stegringen åter nått den tidigare storleken. Utvecklingen av lärjungeantalet under den senaste femårsperioden belyses av följande, av skolöverstyrelsen lämnade uppgifter:

	1937	1938	1939	1940	1941
Nyborjarklasser ¹	13,598	14,010	14,728	14,309	14,880
Övriga klasser	35,209	36,017	36,434	37,281	37,786
Lyceet	101	75	55	32	18
Totalt antal	48,908	50,102	51,217	51,622	52,684
Ökning	967	1,194	1,116	404	1,062

¹ I⁵, I¹, I⁴ och I³.

Antalet lärjungar, klassavdelningar och ämneslärare höstterminen 1941 samt överstyrelsens beräkningar av samma antal nästa hösttermin *vid oförändrade organisatoriska förhållanden* framgå av följande sammanställning:

	Lärjungar		Klassavdelningar		Ämneslärare ²	
	i nybörjar- avdel- ningar ¹	totalt antal	antal ny- börjarav- delningar	totala an- talet klass- avdelningar	ordinarie	icke- ordinarie
Höstterminen 1941:						
beräknat antal	14,400	52,170	527	2,095	2,095	438
verkligt antal	14,880	52,684	529	2,100	2,098	438
Höstterminen 1942:						
beräknat antal	15,110	53,600	539	2,131	2,098	474
ökning i förhållande till det verkliga an- talet höstterminen 1941	230	916	10	31	—	36

¹ I⁵, I⁴, I⁴ och I³. ² Med bortseende från vikarier.

Tillfällig indragning av vissa läroverkslinjer. Skolöverstyrelsen har erinrat, att för läsåren 1940—1941 och 1941—1942 någon elevintagning icke ägt rum i första klassen av vissa mindre frekventerade läroverkslinjer, samt förutsatt, att någon nybörjarintagning i dessa linjer icke heller nästa läsår skulle ske. Överstyrelsen har därjämte ansett sig böra undersöka, om inom läroverksorganisationen förefunnnes ytterligare någon mindre väl besökt linje, som skulle kunna indragas. Överstyrelsen har i detta hänseende föreslagit indragning av första ringen av den treåriga latinlinjen vid högre allmänna läroverket i Karlskrona.

Sänkning av deltagarminimum i grekiska. Alltsedan budgetåret 1940—1941 gäller, att undervisning i tillvalsämne i regel får beträffande grekiska å latingymnasiet och latinlyceet anordnas endast om minst fyra (förut tre) lärjungar anmält sig skola deltaga däri. Skolöverstyrelsen har framhållit, att omfattningen av undervisningen i klassiska språk bland annat till följd av denna bestämmelse på sista tiden avsevärt nedgått. Då detta av olika skäl icke kunde anses försvarligt, borde en återgång ske till de före krisens inbrott gällande villkoren för anordnande av undervisning i ämnet. Kostnaderna härför beräknades för nästa läsår utgöra omkring 14,200 kronor jämte rörligt tillägg och kristillägg. För läsåret därpå skulle inträda en ytterligare kostnadsökning med ungefär samma belopp.

Ökning av antalet extra ordinarie adjunkter. Centralstyrelsen för Sveriges extraläraryörening har gjort framställning om ökning av antalet extra ordinarie adjunktstjänster från nuvarande 205 till 270. Skolöverstyrelsen har tillstyrkt en ökning med 35 tjänster; kostnaden härför kunde beräknas till omkring 26,000 kronor:

Kostnadsberäkningar. Skolöverstyrelsen har beräknat belastningen på ifrågavarande anslagspost för nästa budgetår sålunda:

icke-ordinarie ämneslärare	kronor 4,353,000
» » teckningslärare	» 280,000
» » musiklärare	» 128,000
» » gymnastiklärare	» 420,000
» » lärare i manlig slöjd	» 117,000
» » » » kvinnlig slöjd	» 124,000
» » » » hushållsgöromål	» 57,000
» » » » praktiska läroämnen	» 95,000
» » vaktmästare	» 147,000
ledare och instruktörer vid värntjänstutbildning	» 11,000
särskilda ersättningar för vissa extra arbeten	» 1,000
Summa kronor 5,733,000.	

Överstyrelsen har framhållit, att sistnämnda belopp avser medelsbehovet med hänsyn tagen till de militära inkallelserna. Då emellertid denna omständighet liksom för innevarande budgetår icke borde tagas i betraktande vid anslagsberäkningarna, borde anslagsposten till avlöningar till övrig icke-ordinarie personal uppföras med ett förslagsvis betecknat belopp av 5,100,000 kronor, vilket innebure en höjning med 300,000 kronor.

Medelsbehovet vid genomförande av besparingsberedningens förslag. Skolöverstyrelsen har beräknat, att genomförandet av besparingsberedningens förslag skulle medföra följande ändringar i överstyrelsens anslagskalkyler för nästa budgetår:

Icke-ordinarie ämneslärare:

Vid tjänstgöringsskyldigheten ökad med:	Obeskuret antal nybörjaravdelningar minskning i		Till 514 minskat antal nybörjaravdelningar minskning i	
	antalet lärare	kostnad för avlöningar kr.	antalet lärare	kostnad för avlöningar kr.
$\frac{1}{2}$ veckotimme	46	233,864	74	376,216
1 , ...	91	462,644	119	604,996
Vid tjänstgöringsskyldigheten ökad med $\frac{1}{2}$ veckotimme och viss undervisning i latin och grekiska räknad som realskole- tjänstgöring	57	289,788	85	432,140

Icke-ordinarie teckningslärare:

Till 514 minskat antal nybörjaravdelningar, minskning i
kostnad för avlöningar ..... kronor 10,000.

Departementschefen har för egen del anfört:

Enligt skolöverstyrelsens beräkningar kommer lärjungeantalet vid de allmänna läroverken att höstterminen 1942 ökas med omkring 900, vilket är något mindre än den verkliga tillväxten höstterminen 1941. *Antalet nybörjaravdelningar* är för innevarande läsår maximerat till 525 eller, om särskilda omständigheter därtill föranleda, till 533, vilket var det under budget-

året 1939/40 förefintliga antalet. Beträffande frågan om begränsning för nästa läsår av antalet nybörjaravdelningar vid läroverken hänvisar jag till vad jag i det föregående anfört.

I fråga om *indragning av vissa linjer*, som äro svagt frekventerade, ansluter jag mig till överstyrelsens förslag, att indragning endast bör ifrågakomma beträffande den treåriga latinlinjen i Karlskrona. Däremot anser jag mig icke böra för närvarande biträda överstyrelsens förslag om *sänkning av deltagarminimum i grekiska*. Den konstaterade nedgången av antalet lärjungar, som följa undervisningen i nämnda språk, synes mig emellertid beklaglig med hänsyn till den stora allmänkulturella betydelsen av det grekiska språket och av de klassiska studierna i allmänhet. Jag anser för den skull, att därest under nästkommande läsår den nedåtgående tendensen beträffande deltagandet i undervisningen i grekiska fortsätter, frågan om en återgång till de före läsåret 1940—1941 gällande villkoren för anordnande av undervisning i detta språk bör bli föremål för omprövning.

Antalet *extra ordinarie adjunkter* har alltsedan budgetåret 1938/39 varit bestämt till högst 205. Sedan dess har läroverksorganisationen betydligt utökats. Till belysande härav må nämnas, att det beräknade antalet klassavdelningar höstterminen 1942 i jämförelse med antalet höstterminen 1938 utvisar en ökning med 144. Det synes skäligt, att den extra personal, som anställts till följd av läroverksorganisationens utvidgning, efter någon tid i likhet med vad som eljest tillämpas inom statsförvaltningen beredes möjlighet att erhålla en fastare, med pensionsrätt förenad anställning. Jag erinrar, att nya ordinarie lärartjänster de senaste åren inrättats i mycket obetydlig omfattning. Den erforderliga säkerhetsmarginalen av extra lärare synes, såsom överstyrelsen framhållit, vara betryggande. Det av överstyrelsen numera tillämpade systemet för dispositionen av de extra ordinarie adjunktstjänsterna torde även utgöra ett trygghetsmoment. Ett mycket vägande skäl för utökning av antalet extra ordinarie tjänster är också, att nära hälften av de provärsutbildade extra lärarna uppnått sådan ålder, att de icke kunna erhålla full pension. Jag är på anförda skäl beredd att tillstyrka en viss ökning av antalet extra ordinarie adjunktstjänster. På sätt överstyrelsen framhållit, torde utökningen böra ske i etapper. För nästa budgetår torde antalet nya dylika tjänster böra begränsas till 25. Kostnaden för denna tjänsteförändring torde kunna uppskattas till i runt tal 19,000 kronor, vilket belopp med 7,000 kronor understiger det av överstyrelsen för ändamålet beräknade. Antalet i personalförteckningen uppförda extra ordinarie adjunkter bör vid bifall till vad jag förordat höjas från 205 till 230.

Mot beräkningarna av medelsbehovet för avlöningar till *icke-ordinarie ämneslärare* har jag eljest icke funnit anledning till annan erinran, än att anslagsbehovet kan beräknas stiga med omkring 20,000 kronor till följd av att jag icke biträdd överstyrelsens förslag om nyinrättande av 3 ordinarie adjunktstjänster. Det förtjänar framhållas, att vissa korttidsvikariat nu även medtagits i beräkningarna. Behovet av timlärare vid det av mig i annat sammanhang förordade gymnasiet i Boden torde ej behöva föranleda ändring i kalkylerna.

Antalet *extra ordinarie musklärare* är nu endast 4. De ordinarie tjänsterna äro till antalet 84, varjämte finnas 40 extra eller biträdande musklärare ävensom timlärare med ett sammanlagt timantal av omkring 125. Då antalet extra ordinarie befattningar synes böra ökas, biträder jag överstyrelsens förslag om inrättande av 5 nya sådana tjänster. Merkostnaden härför har under denna anslagspost beräknats till blott 600 kronor.

Vad beträffar frågan om ökad ersättning åt *gymnastiklärare* för arbete med friluftsverksamheten, får jag på av statskontoret anförda skäl avstyrka, att särskild gottgörelse beräknas för arbete, som föranledes av värtjänstutbildning under friluftsdagar. Jag erinrar, att överstyrelsen för ändamålet beräknat ett belopp av 6,200 kronor erforderligt.

I anslutning till vad chefen för finansdepartementet i årets statsverksproposition anfört under rubriken För flera huvudtitlar gemensamma frågor bör en uppräknings ske av sådana *timlärararvoden*, vilka enligt beslut av 1940 års urtima riksdag (skrivelsen nr 87) höjdes med omkring nio procent. Arvodeshöjningen bör beräknas efter 5 procent med lämplig avrundning uppåt. Merkostnaden härför torde kunna uppskattas till cirka 23,000 kronor.

I övrigt ha skolöverstyrelsens anslagsberäkningar icke givit mig anledning till annan erinran än att belastningen å anslagsposten torde komma att nedgå med omkring 10,000 kronor med hänsyn till den höjning av pensionsavdragen, som träder i kraft den 1 juli 1942.

De av mig gjorda erinringarna mot överstyrelsens anslagsberäkningar synas icke vara av den storleksordning, att de böra föranleda ett frångående av överstyrelsens uppskattning av anslagsbehovet under förevarande anslagspost för nästa budgetår till i avrundat tal 5,100,000 kronor. Jag förordar alltså, att anslagsposten uppföres med nämnda belopp. Anslagsposten bör liksom för närvarande är fallet betecknas förslagsvis.

I det föregående har utskottet förutsatt, att antalet nybörjaravdelningar för nästa läsår skall begränsas till 525 eller, om särskilda omständigheter därtill föranleda, till 535. Då departementschefens uppskattning av anslagsbehovet under ifrågavarande anslagspost bygger på skolöverstyrelsens beräkning av en stegring av antalet nybörjaravdelningar till 540, torde av utskottets ståndpunktstagande böra följa en viss begränsning av anslagsbeloppet i förhållande till det av departementschefen angivna, d. v. s. 5,100,000 kronor.

Utskottet har med hänsyn härtill funnit sig kunna begränsa medelsanvisningen till i runt tal 5,025,000 kronor, vilket innebär en minskning i förhållande till departementschefens förslag med 75,000 kronor. Någon ytterligare ändring av departementschefens anslagsberäkningar beträffande ifrågavarande anslagspost har utskottet icke funnit påkallad.

Vad departementschefen i övrigt i detta sammanhang anfört och föreslagit har icke givit utskottet anledning till erinran.

Rörligt tillägg. Särskilda uppbördsmedel.

Anslagsposten till *rörligt tillägg* är nu uppförd med 3,682,640 kronor. För nästa budgetår har departementschefen beräknat posten till 3,725,640 (+ 43,000) kronor.

I avlöningsstaten för de allmänna läroverken äro nu uppförda *särskilda uppbördsmedel* till ett belopp av 926,600 kronor. Någon ändring häri har icke ifrågasatts för nästa budgetår.

Kungl. Maj:ts ifrågavarande förslag hava icke givit utskottet anledning till annan erinran än att utskottet med hänsyn till sin i det föregående intagna

Utskottet.

Utskottet.

ståndpunkt funnit sig böra förorda en minskning av anslagsposten till rörligt tillägg i förhållande till Kungl. Maj:ts förslag med 10,500 kronor till (3,725,640 — 10,500 =) 3,715,140 kronor.

2. Anslaget till Kommunala läroverk: Understöd åt vissa kommunala gymnasier.

Detta anslag är nu uppfört med 14,000 kronor. Anslaget är avsett att fördelas på de kommunala gymnasierna i Söderhamn och Hässleholm med respektive 6,000 och 8,000 kronor.

Departementschefen har för nästa budgetår icke ifrågasatt någon annan förändring av anslaget än en höjning av understödet till det kommunala gymnasiet i Hässleholm med 12,000 kronor. Anslaget borde vid bifall härtill för nästa budgetår uppföras med 26,000 kronor.

Utskottet. Med hänsyn till den ståndpunkt utskottet i det föregående intagit i fråga om förstатligande av det kommunala gymnasiet i Hässleholm torde ifrågavarande anslag böra för nästa budgetår upptagas med ett belopp av allenast 11,400 kronor.

3. Förslagsanslag till vissa kostnader för student- och realexamina.

Kostnaderna för student- och realexamina bestridas för närvarande medelst inflytande examensavgifter. Utgifterna uppgingo under budgetåret 1940/41 till omkring 200,000 kronor. Motsvarande inkomster stego under samma budgetår till i runt tal 194,000 kronor och ha av departementschefen för nästa budgetår beräknats till omkring 200,000 kronor. Utgifterna för nästa budgetår ha av departementschefen uppskattats till i runt tal 200,000 kronor.

Kungl. Maj:ts förslag innebär, att inkomsterna och utgifterna för ifrågavarande ändamål skola från och med nästa budgetår redovisas över riksstaten. Det erforderliga anslaget har beräknats till 200,000 kronor. Med hänsyn till beskaffenheten av de utgifter, som vore avsedda att bestridas från anslaget, syntes detta, framhåller departementschefen, böra betecknas såsom förslagsanslag. Departementschefen förutsatte härvid, att anslaget skulle disponeras i huvudsaklig enlighet med de grunder, som för närvarande tillämpades beträffande dispositionen av förevarande avgiftsmedel. Skulle för innevarande budgetår uppstå brist i studentexamensmedlen, borde denna brist utfyllas genom anlitan- de av överskottet på realexamensmedlen.

Rektorsämbetet vid universitetet i Lund har i en till skolöverstyrelsen ställd, den 2 april 1942 dagtecknad skrivelse fäst överstyrelsens uppmärksamhet på vissa förhållanden i fråga om censorstjänstgöringen vid studentexamen våren 1942. Avskrift av denna skrivelse har under hand överlämnats till utskottet. Av skrivelsen inhämtas huvudsakligen följande:

Ett icke ringa antal censorer hämtas som bekant ur de ordinarie universitetsprofessorernas led. Tidigare ha vårterminens studentexamina brukat börja ungefär en vecka in i maj, alltså vid en tid då den ordinarie undervisningen vid universiteten håller på att avslutas; tiden den 11—den 31 maj är anslagen till examination. Det har då utan större svårigheter låtit sig göra att vederbörande professorer avslutat sin offentliga undervisning före avresan till censorstjänstgöringen och därpå antingen tagit partiell tjänstledighet under examensperioden (avseende allenast examensgöromålen) eller ock vid censorstjänstgöring i Lund eller dess närhet (respektive vid tillfälliga besök i Lund) förrättat nödiga tentamina. Den mistning av tjänstgöringspengar, som betingats av befrielse från examensgöromålen, har varit föga betydande.

Från och med detta år kommer förhållandet att ställa sig annorlunda. Då studentexamen numera skall börja tidigare — omkring 28 eller 29 april — kommer censorsperioden hädanefter att omfatta såväl ovannämnda examensperiod som även en viss tid som är anslagen till den ordinarie akademiska undervisningen. Ur synpunkten av universitetsarbetets ostörda fortgång är det givetvis önskligast, att vederbörande professorer då begära tjänstledighet antingen för endera av nämnda tidsavsnitt eller eventuellt för båda. Detta medför emellertid en betydande förlust av tjänstgöringspengar, så mycket mera som enligt numera av kanslersämbetet för rikets universitet tillämpad praxis tjänstledighet från examination under examensperiod är att betrakta som hel tjänstledighet. Då tjänstgöringspengarna för professor uppgå till ett belopp av 333 kronor 33 öre per månad, kommer exempelvis tjänstledighet från 28 april till maj månads slut (eventuellt även en kortare tids tjänstledighet) att betyda ett mycket avsevärt avdrag från den faktiska inkomsten som censorsarvodet utgör. Detta har sedan år 1930 för vårterminen utgjort 1,400 kronor och har trots levnadskostnadernas betydande stegring icke höjts. Ett avdrag därför uppgående till flera hundratal kronor kan därför icke anses skäligt. Den enda utvägen synes därför vara att om möjligt bereda censorerna full ersättning för förlorade tjänstgöringspengar. Rektorsämbetet hemställde förty, att skolöverstyrelsen ville hos Kungl. Maj:t anhålla, att de universitetsprofessorer, som under vårens studentexamen nödgas taga en kortare eller längre tids tjänstledighet för utövande av sitt censorsuppdrag, måtte ur tillgängliga medel erhålla ersättning för sina därigenom mistade tjänstgöringspenningar.

Utskottet biträder Kungl. Maj:ts ifrågavarande förslag.

Utskottet.

Med anledning av rektorsämbetets vid universitetet i Lund framställning i fråga om ersättning till universitetets professorer för mistade tjänstgöringspenningar under tjänstledighet för fullgörande av censorsuppdrag, vill utskottet framhålla, att det synes böra överlämnas åt Kungl. Maj:t att efter förslag av skolöverstyrelsen meddela erforderliga föreskrifter i ämnet. Utskottet har för sin del icke något att erinra mot att Kungl. Maj:t, därest Kungl. Maj:t finner skäl därtill föreligga, under innevarande budgetår tilldelar ifrågavarande censorer ersättning i förevarande avseende. Dessa ersättningar torde i så fall böra bestridas från studentexamensmedlen och för så vitt dessa ej härtill lämna tillgång från förefintligt överskott på realexamensmedlen.

4. Förslagsanslaget till Tekniska läroverk: Avlöningar.

Detta anslag är nu uppfört med 1,304,000 kronor. Kungl. Maj:ts förslag innebär en anslagshöjning med 67,000 kronor till 1,371,000 kronor. Anslagshöjningen betingas huvudsakligen dels av inrättande av en ny lektorstjänst vid tekniska gymnasiet i Stockholm samt av inrättande därstädes av en skrivbiträdestjänst i lönegraden Ex 7, dels ock av inrättande av två nya parallellavdelningar och fortsatt utbyggande av tekniska gymnasiet i Stockholm med en fjärde årsklass av aftenfackskolan.

Utskottet.

Utskottet har icke funnit anledning till erinran mot Kungl. Maj:ts föreliggande förslag.

Hemställan.

Under återopande av vad i det föregående anförts får utskottet hemställa,

A. att riksdagen må, i anledning av Kungl. Maj:ts förslag och med bifall till motionen II: 275 samt med avslag å motionen II: 18,

1. besluta, att kvinnliga lärjungar må från och med läsåret 1942/43 erhålla tillträde till gymnasiet vid högre allmänna läroverket i Majorna i Göteborg;

2. besluta, att samrealskolorna i Hässleholm och Boden skola från och med budgetåret 1942/43 eller den senare tidpunkt, Kungl. Maj:t bestämmer, successivt ombildas till högre samläroverk med i Hässleholm treårigt latin- och realgymnasium och i Boden fyraårigt latin- och treårigt realgymnasium, allt under förutsättning, att vederbörande kommun åtager sig att tillhandahålla erforderliga undervisningslokaler jämte inredning och möbelutrustning, bostad åt rektor eller motsvarande kontant ersättning samt bostad för minst en vaktmästare ävensom i fråga om Boden, att kommunen förbinder sig att bevilja ett engångsanslag av minst 5,000 kronor till bestridande av kostnaderna för komplettering av undervisningsmaterielen och utvidgning av biblioteket; skollande sagda ombildningar tillgå sålunda, att under första året upprättas första ringarna av ifrågavarande gymnasier och sedan ytterligare en ring per år av en var av gymnasielinjerna, till dess gymnasierna äro i sin helhet färdigbildade på båda linjerna;

3. godkänna följande ändringar i personalförteckningen för de allmänna läroverken, att tillämpas tills vidare från och med budgetåret 1942/43:

Personalförteckning.

Befattning.

Lönegrad.

Tjänstemän å ordinarie stat.

---

19 rektorer vid högre allmänna läroverk, avlö- ningsgrupp III	E 11
24 rektorer vid realskolor, avlöningsgrupp II	E 8
433 lektorer	A 27
1,281 adjunkter	A 23
<i>Anm.: Av dessa adjunktstjänster må uppehållas endast så många tjänster, att antalet uppehållna adjunktstjänster å ordinarie stat och å övergångsstat ej överstiger sammanlagt 1,281.</i>	
254 ämneslärarinnor	A 21
101 lärare i gymnastik med lek och idrott	A 20

Tjänstemän å övergångsstat.

39 adjunkter . . . . . A 22

Anm.: Av dessa adjunktstjänster må uppehållas endast så många tjänster, att antalet uppehållna adjunktstjänster å ordinarie stat och å övergångsstat ej överstiger sammanlagt 1,281.

---

*Extra ordinarie tjänstemän i högre lönegrad
än den 20:e.*

230 adjunkter . . . . . Eo 21;

4. bemyndiga Kungl. Maj:t att — utan hinder av sagda personalförteckning — tills vidare under budgetåret 1942/43, då för realskolestadiet avsedd ordinarie ämneslärarbefattning vid samläroverk skall tillsättas, besluta, huruvida befattningen skall kungöras ledig såsom adjunkt-befattning eller ämneslärarinnobefattning;

5. godkänna följande avlöningsstat för de allmänna läroverken, att tillämpas tills vidare från och med bud-getåret 1942/43:

Avlöningsstat.

Utgifter:

1. Avlöningar till ordinarie tjänstemän, <i>förslagsvis</i>	kronor	20,300,000
2. Arvoden och särskilda ersättningar, bestämda av Kungl. Maj:t:		
a. Arvoden åt kvinnliga sakkunniga	kronor	1,260
b. Arvoden åt tillsynslärare	»	8,000
c. Personliga tilläggsarvoden åt första lärarinnor	»	2,400
d. Arvoden åt skol-läkare, <i>förslagsvis</i>	»	134,150
e. Arvoden åt bibliotekarier	»	87,650
f. Arvoden åt biträden på rektorsexpeditionerna	»	87,200
g. Särskilda arvoden vid provårsläroverk	»	145,000
h. Särskilda arvoden vid statens aftonskola	»	5,800
	kronor	471,460
3. Avlöningar till övrig icke-ordinarie personal, <i>förslagsvis</i>	»	5,025,000
4. Rörligt tillägg, <i>förslagsvis</i>	»	3,715,140
Summa		kronor 29,511,600

Särskilda uppbördsmedel:

1. Bidrag från Stockholms stad	kronor	15,000
2. Av kommuner och lärare erlagda hyresersättningar och hyror	»	274,000
3. Avkastning av donationer från kronan m. m.	»	37,600

4. Av vaktmästare erlagda hyror samt ersättning för bränsle och lyse . . kronor 120,000
  5. Bidrag ur läroverks ljus- och vedkassor till vaktmästarpersonalens avlöning .   »   480,000 kronor   926,600
-
- Nettoutgift kronor 28,585,000;

6. till *Allmänna läroverken*: *Avlöningar* för budgetåret 1942/43 å driftbudgeten under åttonde huvudtiteln anvisa ett förslagsanslag av 28,585,000 kronor;

7. till *Kommunala läroverk*: *Understöd åt vissa kommunala gymnasier* för budgetåret 1942/43 å driftbudgeten under åttonde huvudtiteln anvisa ett anslag av 11,400 kronor;

8. till *Vissa kostnader för student- och realexamina* för budgetåret 1942/43 å driftbudgeten under åttonde huvudtiteln anvisa ett förslagsanslag av 200,000 kronor;

9. å personalförteckningen för de tekniska läroverken från och med budgetåret 1942/43 uppföra ytterligare en lektorstjänst;

10. godkänna följande avlöningsstat för de tekniska läroverken, att tillämpas tills vidare från och med budgetåret 1942/43:

Avlöningsstat.

Utgifter:

1. Avlöningar till ordinarie tjänstemän, *förslagsvis* . . . . . kronor   704,000
  2. Arvoden och särskilda ersättningar, bestämda av Kungl. Maj:t:
    - a. Arvoden åt skolläkare . . . . . kronor 6,630
    - b. Arvoden åt bibliotekarier . . . . . »   3,610
    - c. Arvoden åt bokförings- och skrivbiträden åt rektorer . . . . . »   6,985   ,   17,225
  3. Avlöningar till övrig icke-ordinarie personal, *förslagsvis* . . . . . »   544,000
  4. Rörligt tillägg, *förslagsvis* . . . . . »   130,290
-
- Summa kronor 1,395,515

Särskilda uppbördsmedel:

Hyror och hyresersättningar m. m. . . . kronor   24,515
Nettoutgift kronor 1,371,000;

11. till *Tekniska läroverk*: *Avlöningar* för budgetåret 1942/43 å driftbudgeten under åttonde huvudtiteln anvisa ett förslagsanslag av 1,371,000 kronor.

B. att motionerna I: 215 och II: 292 må anses besvarade med vad utskottet här ovan anfört.

Stockholm den 12 maj 1942.

På statsutskottets vägnar:

J. B. JOHANSSON.

Vid förestående ärendes slutbehandling inom utskottet hava närvarit

från första kammaren: herrar *Johan Bernhard Johansson, Oscar Olsson, Pauli, Bernhard Nilsson, Sven Larsson, Bäcklund, Carlström, friherre De Geer, Gustaf Karlsson, Gillström, Persson* i Skabersjö och *Emil Petersson*; samt

från andra kammaren: herrar *Jonsson* i Eskilstuna, *Eriksson* i Stockholm, *Andersson* i Prästbol, *Isacsson, Holmdahl, Andersson* i Södergård, *Åqvist, Wallentheim*, fru *Alvén*, herrar *Åkerström, Eriksson* i Frägsta och *Olsson* i Kullenbergstorp.

Reservationer:

1:o) av herr *Oscar Olsson*, som ansett
dels, att utskottets yttrande i fråga om läroverkslärarnas undervisnings-
skyldighet (sid. 11) bort erhålla följande lydelse:

»Såsom i det — — vid frågans bedömande.

Utskottet anser emellertid att redan till nästa riksdag bör kunna tagas
under överbäggande en utväg att utöka läroverkslärarnas undervisningsskyl-
dighet med en veckotimme. Detta skulle kunna ske utan åtminstone nämn-
värd ökning av arbetslösheten, om den provisoriska höjning i fråga om lär-
jungemaximum i realskolans högsta klass från 30 till 35, som genomfördes
1940, då upphörde, samtidigt med att den vid samma riksdag avskaffade
rätten om uppdelning av undervisningsavdelningar i modersmålet, tyska,
engelska och franska med mer än 24 lärjungar åter finge tillämpas. Både i
skolöverstyrelsens och departementschefens uttalanden 1940 erkännes oför-
behållsamt det beklagliga i dessa försämringar av undervisningen. Skolöver-
styrelsen uttalar att man dittills alltid undvikit att tillgripa ändringar av
lärjungemaximum som kostnadsregulator, och departementschefen finner det
beklagligt att han ser sig nödsakad föreslå 'att för läsåret 1940/41 en till-
fällig återgång sker till de före 1937/38 gällande bestämmelserna' i fråga om
realskolans högsta klass. Det synes också utskottet som om den utväg som
nu öppnas att komma ifrån dessa beklagliga försämringar genom undervis-
ningsskyldighetens utsträckning med en veckotimme bör användas.

Av besparingsberedningens hemställan framgår att undervisningsskyldig-
hetens utsträckning med en veckotimme skulle medföra ett minskat lärar-
behov vid läroverken av 88 lärare och en kostnadsbesparing av omkring
480,000 kronor. För de högre kommunala läroanstalterna skulle samma tal
bli 33 lärare och 180,000 kronor. I propositionen nr 154 vid 1940 års lagtima
riksdag beräknades antalet lärare, som hade behövts läsåret 1940/41 vid
läroverken, om inte lärjungemaximum höjts i realskolans högsta klass och
rätten till uppdelning av vissa klasser borttagits, till respektive 30 och 32,
sammanlagt således 62, samt för de högre kommunala läroanstalterna till
omkring 44.»;

dels att utskottet (sid. 25) bort avstyrka Kungl. Maj:ts förslag om upp-
rättande av ett statligt gymnasium i Boden;

dels ock att utskottets hemställan (sid. 34) till följd härav bort erhålla
följande lydelse:

A. att riksdagen — — — II: 18,

1. besluta att — — — i Göteborg;

2. besluta, att samrealskolan i Hässleholm skall från
och med budgetåret 1942/43 eller den senare tidpunkt,
Kungl. Maj:t bestämmer, successivt ombildas till högre

samläroverk med treårigt latin- och realgymnasium, under förutsättning att Hässleholms stad åtager sig att tillhandahålla erforderliga undervisningslokaler jämte inredning och möbelutrustning, bostad åt rektor eller motsvarande kontant ersättning samt bostad för minst en vaktmästare; skolande sagda ombildning tillgå sålunda, att under första året upprättas första ringarna, under andra året andra ringarna och under tredje året tredje ringarna av nämnda gymnasium;

3. godkänna följande ändringar i personalförteckningen för de allmänna läroverken, att tillämpas tills vidare från och med budgetåret 1942/43:

Personalförteckning.	
Befattning.	Lönegrad.
<i>Tjänstemän å ordinarie stat.</i>	
18 rektorer vid högre allmänna läroverk, avlöningsgrupp III	E 11
25 rektorer vid realskolor, avlöningsgrupp II	E 8
432 lektorer	A 27
1,281 adjunkter	A 23
<i>Anm.: Av dessa adjunktstjänster må uppehållas endast så många tjänster, att antalet uppehållna adjunktstjänster å ordinarie stat och å övergångsstat ej överstiger sammanlagt 1,281.</i>	
254 ämneslärarinnor	A 21
101 lärare i gymnastik med lek och idrott	A 20

<i>Tjänstemän å övergångsstat.</i>	
39 adjunkter	A 22
<i>Anm.: Av dessa adjunktstjänster må uppehållas endast så många tjänster, att antalet uppehållna adjunktstjänster å ordinarie stat och å övergångsstat ej överstiger sammanlagt 1,281.</i>	

<i>Extra ordinarie tjänstemän i högre lönegrad än den 20:e.</i>	
230 adjunkter	Eo 21;
4. bemyndiga Kungl. Maj:t — — — eller ämneslärarinnebefattning;	

5. godkänna följande avlöningsstat för de allmänna läroverken, att tillämpas tills vidare från och med budgetåret 1942/43:

Avlöningsstat.

Utgifter:

1. Avlöningar till ordinarie tjänstemän, <i>förslagsvis</i>	kronor	20,286,000
2. Arvoden och särskilda ersättningar, bestämda av Kungl. Maj:t:		
a. Arvoden åt kvinnliga sakkunniga	kronor	1,260
b. Arvoden åt tillsynslärare	»	8,000
c. Personliga tilläggsarvoden åt första lärarinnor	»	2,400
d. Arvoden åt skolläkare, <i>förslagsvis</i>	»	134,000
e. Arvoden åt bibliotekarier	»	87,500
f. Arvoden åt biträden på rektorsexpediti- nerna	»	87,000
g. Särskilda arvoden vid provårs- läroverk	»	145,000
h. Särskilda arvoden vid statens aftonskola	»	5,800
	kronor	470,960
3. Avlöningar till övrig icke-ordinarie personal, <i>förslagsvis</i>	»	5,025,000
4. Rörligt tillägg, <i>förslagsvis</i>	»	3,714,640
Summa kronor		29,496,600

Särskilda uppbördsmedel:

1. Bidrag från Stockholms stad	kronor	15,000
2. Av kommuner och lärare erlagda hyresersättningar och hyror	»	274,000

3. Avkastning av donationer från kronan m. m.	kronor	37,600
4. Av vaktmästare erlagda hyror samt ersättning för bränsle och lyse	»	120,000
5. Bidrag ur läroverks ljus- och vedkassor till vaktmästarpersonalens avlöning. »	480,000 kronor	926,600
		<hr/>
		Nettoutgift kronor 28,570,000;

6. till *Allmänna läroverken*: *Avlöningar* för budgetåret 1942/43 å driftbudgeten under åttonde huvudtiteln anvisa ett förslagsanslag av 28,570,000 kronor;

7. till *Kommunala* — — — 1,371,000 kronor.

B. att motionerna — — — ovan anför. »;

2:o) av herr *Holmdahl*, som ansett, att utskottet bort i fråga om antalet nybörjaravdelningar vid de allmänna läroverken (sid. 15) tillstyrka Kungl. Maj:ts förslag samt till följd härav beräkna avlöningsanslaget för nämnda läroverk till 28,669,500 kronor, varav för avlöningar till övrig icke-ordinarie personal 5,100,000 kronor och för rörligt tillägg 3,725,640 kronor.